

OTDK DOLGOZAT

Együttműködés és konfrontáció Lisszabon és Silves ostrománál

Jelige: Demetrius

Lezárva: 2015.01.03.

TARTALOMJEGYZÉK

1. Bevezetés	2.
2. Források és historiográfia	3.
3. A keresztesek társadalmi háttere	6.
4. A keresztesek csatlakozása Lisszabon és Silves ostromához	8.
5. Keresztes–portugál megegyezések	11.
6. Együttműködés és konfliktusok az ostromok során	15.
7. Ellentétek az ostrom után, új egyházi intézmények alapítása	19.
8. Összefoglalás	23.
Irodalomjegyzék	25.
Mellékletek	30.

1. Bevezetés

A második keresztes hadjárat egyik legsikeresebb és legmaradandóbb eredményének — a kortársak és a szakirodalom megítélése szerint — Lisszabon visszafoglalása bizonyult (1147. július 1. – október 23.).¹ Az I. Alfonz portugál király (1140–1185) és az észak-európai keresztesek szövetségében sikerre vitt expedíció során mintegy 164–200 hajó fedélzetén érkeztek a fiatal Portugál Királyságba a soknemzetiségű zarándokok, hogy aztán folytassák útjukat a Szentföld irányába (**1. ábra**).² Természetesen nem ez volt az első és utolsó alkalom, hogy a Pireneusok túloldaláról érkezők részt vettek a reconquistában (**2. ábra**),³ van egy esemény, ami sok tekintetben nagyon hasonlít Lisszabon visszafoglalásához: az Algarve-ban fekvő Silves bevétele (1189. július 21. – szeptember 3.). Ekkor I. Sanchónak (1185–1211) sikerült megnyernie magának a harmadik keresztes hadjárat résztvevőit, hogy apja politikáját folytatva növelje országa területét (**3. ábra**).⁴

Az események hasonlóságára a közelmúltban Dana Cushing felhívta a figyelmet, ám ő mindezt csak az általa kitalált fogalom, a *harbor-hopping* keretein belül elemezte,⁵ így egyelőre komoly összehasonlító tanulmány nem született. Az összehasonlítás mindenképpen indokolt, ám fel kell hívnunk a figyelmet néhány veszélyforrásra. Míg 1147 körül — az Almoravidák bukása miatt — egy hatalmi űrben zajlott Lisszabon visszafoglalása, addig Silves megtámadása felfogható az új hatalommal, az Almohádokkal való nyílt háború kezdeteként is.⁶ Az események politikai jelentősége is eltérő, hiszen Lisszabon elfoglalása tartós sikert jelentett,⁷ Silvest viszont már két évvel később, 1191-ben visszafoglalta al-Manszur.⁸ Természetesen azt sem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy a harmadik keresztes hadjárat résztvevői ismerték elődeik tetteit. Bár Jonathan Phillips szerint nincs

¹ HUNTINGDONI HENRIK VIII/27.; PHILLIPS 1997, 486. Az expedíció legfontosabb forrása a *De expugnatione Lyxbonensi* (a továbbiakban: DEL), míg kiegészítésként az ún. „Lisszabon levél” veendő számításba: Winand (EW), Arnulf (EA) és Duodechin (ED) levelei német-római birodalombeli főpapokhoz. A forrásokról bővebben lásd a 2. fejezetet.

² 164 hajó: DEL 52–53. 200 hajó: EW 336.; EA 325.; ED 27.

³ Részletes történeti bevetőre terjedelmi okokból nincs módunk, de jelezzük, hogy francia lovagok már a 11. század végétől érkeztek a térségbe (HUNYADI 2011, 119.), míg hajósok kezdetben inkább Itáliából érkeztek (BISHKO 1975, 404–405.). Minderre azért volt szükség, mert az Ibériai-félsziget népei mind a hajózás, mind az ostromharcászat terén le voltak maradva Nyugat-Európától a 11–12. században (ROGERS 1997, 154–155.).

⁴ Silves visszafoglalásának fő forrása: *Narratio de Itinere Navali Peregrinorum Hierosolymam Tendentium et Silviam Capientium, A. D. 1189.* (a továbbiakban: NARRATIO).

⁵ CUSHING 2013, lvii–lx. *Harbor-hopping*: a 12. századi keresztes stratégia jellege, melynek értelmében először az Atlanti-óceán partján lévő városokat foglalták el (Tuy, Oporto, Lisszabon, Silves, Cadiz, Gibraltár), majd igyekeztek a folyóvölgyek mentén befelé terjeszkedni (CUSHING 2011, 2.).

⁶ DE SOUSA PEREIRA 1998, 229–230.; LOMAX 1978, 117.

⁷ Bár a királyi székhely még egy darabig Comibrában maradt (PHILLIPS 2007, 166.).

⁸ HUICI MIRANDA 1954, 53–74. Általános jellemzője a reconquistának, hogy ha a keresztények elfoglaltak egy várost, azt a mórok rögtön megpróbálták visszafoglalni (POWERS 1999, 17.). Lisszabon esetében erre minden bizonnyal az említett hatalmi űr miatt nem tettek kísérletet.

nyoma, hogy a *De expugnatione Lyxbonensi* propagandacélra használták volna, a *Narratio* szerzője emlegeti a régiek tetteit és a Lisszabont visszafoglalókat.⁹ Végül arra szeretnénk felhívni a figyelmet, hogy míg Lisszabon ostromáról két szemtanú forrás is beszámol, addig Silves kapcsán csak egy ilyet ismerünk, amelynek állításait így nem tudjuk megfelelően ellenőrizni.

Magára az összehasonlításra számos ponton lehetőség nyílik (hajóút, ovideói és compostelai zarándoklat, ostrom), ám jelen dolgozat terjedelmi korlátja miatt a témát leszűkítettük az együttműködések és konfliktusok vizsgálatára, értve ez alatt a különböző származású keresztetek egymással való kapcsolatát és a keresztetek és portugálok viszonyát. A következő fejezetekben — rövid historiográfiai bevezetőt követően — elemezzük a keresztetek társadalmi hátterét, a portugálokhoz való csatlakozás indokait, a keresztet-portugál megegyezéseket, valamint az ostrom alatti és utáni problémákat. Választ keresünk arra, mennyire voltak hasonlóak vagy eltérőek a megoldások ezen problémák tekintetében a két esemény kapcsán, kimutatható-e, hogy a harmadik keresztet hadjárat résztvevői tudatosan követték elődeik példáját.

2. Források és historiográfia

Lisszabon ostromáról nem maradtak ránk sem okleveles források, sem pedig részletes arab elbeszélések,¹⁰ így leginkább az észak-európai keresztetek beszámolóira hagyatkozhatunk. Ezek közül a legfontosabb az a hosszú levél, mely az angol és normann keresztetek szempontjából mutatja be az eseményeket, és amelynek William Stubbs a *De expugnatione Lyxbonensi* címet adta. Kurrens, bilingvis kiadását az amerikai Charles W. David jegyzi.¹¹ Neki még nem sikerült azonosítania a szerzőt, ám kiemeli annak a jó megfigyelőképességét, az ügyszó való fanatizmus nélküli lojalitását, az ellenséghez való szimpatikus hozzáállását.¹² Végül egy adománylevél nyomán Harold Livermore-nak sikerült bravúrosan és széles körben elfogadottan bizonyítania, hogy a mű szerzője az a bizonyos Raol pap, aki az angolok egyik csoportját vezető Hervey de Glanvill környezetéből került ki, és talán Szent Bernát képviselőjeként maradt végig akció-közelben.¹³ Jonathan Phillips pedig felhívta a figyelmet

⁹ PHILLIPS 2000, 127.; NARRATIO 610., 616. Több alkalommal mindez úgy érzékelhető, hogy a harmadik keresztet hadjárat résztvevői ugyanúgy cselekedtek, mint negyvenkét évvel korábbi elődeik. Erre jó példa Oviedo és Santiago de Compostela meglátogatása, bár utóbbi ekkorra egész Európában népszerű zarándokhellyé vált (lásd: OHLER 1989, 184–192.).

¹⁰ VILLEGAS-ARISTIZÁBAL 2007, 170.; LOURINHO 2010, 120–133.

¹¹ DAVID 1936, 26.

¹² Uo. 45–46. *He came far closer than most writers of his epoch to seeing a crusade as it really was.*

¹³ LIVERMORE 1990, 1–16.

Raol műveltségére (Biblia, Szent Ágoston, Chartres-i Ivo, Gratianus, III. Jenő pápa *Quantum praedecessores* bullája, Szent Bernát levelei, Nogent-i Guibert, Solinus), illetve kiemelte, hogy a levelet még 1147-ben el kellett küldeni, és minden bizonnyal napló formában keletkezett.¹⁴ A szöveg különlegessége, hogy tele van a kulcsszereplők beszédeivel, melyeket Raol vagy másolt (Oporto püspökének beszéde és a saját beszéde), vagy az elmondottakat jegyezte le (I. Alfonznak, Braga érsekének és a mór előkelőnek szavai), esetleg ő találta ki (Hervey de Glanvill beszéde).¹⁵

Kiváló ellenőrzési lehetőség az a három levél, melyeket a kutatás korábban „teuton forrás”,¹⁶ újabban „Lisszabon levél” néven emleget. A forrás jeles kutatója, Susan B. Edgington szerint összesen hat kézirattal van dolgunk: Winand levele Köln érsekéhez,¹⁷ Arnulfé Théroutanne püspökéhez,¹⁸ Duodechiné Disibodenberg apátjához,¹⁹ továbbá két másolat kölni és magdeburgi évkönyvekben fennmaradva,²⁰ és végül egy 15. századi kiadatlan trieri kézirat. Úgy tűnik, az eredeti levelet Winand írta, akiről a szintén résztvevő Arnulf és Duodechin másolta a maga küldeményét, illetve utóbbi némileg ki is egészítette azt. A „Lisszabon levél” fő mondanivalója megegyezik a *De expugnatione Lyxbonensi* tartalmával, de hiányoznak belőle a hosszás beszédek és a földrajzi információk.²¹ Az ostrom eseményeinek rekonstruálásával kapcsolatban azért jelentős a levelek fennmaradása, mert a kölniek és flamandok keletről, az angolok és normannok nyugatról ostromolták a várost,²² így mindkét oldal hadműveleteiről rendelkezünk információkkal, amelyek hol megerősítik, hol kiegészítik egymást. Lisszabon ostromáról emlékezik még Huntingdoni Henrik krónikája,²³ a *Cronica Slavorum*²⁴ és néhány portugál forrás is, melyek közül a lisszaboni Szent Vince apátság alapítólevele a legfontosabb.²⁵

A Silvest elfoglaló keresztes expedícióról a *Narratio* szintén szemtanú szerzője számol be brémai zarándokok szempontjából. A forrás kurrens kiadásának a közelmúltig Charles W. David 1939-es műve számított,²⁶ ám 2013 őszén megjelent egy kötet a független amerikai kutató, Dana Cushing tollából, aki újra elvégezte a kézirat átírását, új bevezető tanulmányt írt,

¹⁴ PHILLIPS 2001, xxiii–xxv., xxi.; PHILLIPS 2000, 126.

¹⁵ DAVID 1936, 37.

¹⁶ Uo. 49.

¹⁷ EPISTOLA WINANDI 336–339. (EW)

¹⁸ EPISTOLA ARNULFI 325–327. (EA)

¹⁹ ANNALES SANCTI DISIBODI 27–28. (ED)

²⁰ CHRONICA REGIA COLONIENSIS 84–86.; ANNALES MAGDEBURGENSIS 189–190.

²¹ EDGINGTON 1996, 328–335.

²² DEL 132–133.; INDICULUM FOUNDATIONIS... 2.

²³ HUNTINGDONI HENRIK VIII/27

²⁴ HELMOLDUS I/61.

²⁵ INDICULUM FOUNDATIONIS... 2–5.; CHRONICA GOTHORUM, aera 1185.; CHRONICON CONIMBRICENSE 1.

²⁶ DAVID 1939, 591–676.

és műve végéhez csatolta a korábbi kiadásokat is az eltérő olvasatok jelölésével.²⁷ A *Narratio* szerzője ismeretlen, de aktív résztvevője volt az eseményeknek, és minden bizonnyal napló formában jegyezte le észrevételeit, amelyeket később elbeszéléssé rendezett.²⁸ Bizonyosan észak-német származású, és Cushing szerint műveltsége kereskedőre vagy inkább gazdag polgárra utal.²⁹ A Brémai Anonymus Raolhoz hasonlóan intelligens utazó, pontosan ad meg dátumokat, meglepő módon kevés túlzással közli számadatait és rendkívüli földrajzi érdeklődés jellemzi.³⁰ Természetesen Silves ostromáról is röviden beszámolt néhány kortárs észak-európai krónikás³¹ és a *Chronicon Conimbricense*.³² Cushing közöl továbbá művéhez kapcsolva egy 1419-ből származó portugál krónikát, mely alapvetően a *Narratiót*, és talán más, ekkor még rendelkezésre álló forrásokat felhasználva mutatja be az ostromot; az eseményeket némiképpen kiszínezi.³³

*

Az események kutatástörténetét tekintve elmondható, hogy Lisszabon és Silves ostroma egyaránt szerepel a keresztes hadjáratokról és a reconquistáról szóló összefoglaló művekben.³⁴ Jóval több tanulmányt írtak Lisszabon ostromáról, melyek közül ki kell emelnünk Jonathan Phillips és Giles Constable műveit.³⁵ Az eseményeket katonai szempontból vizsgálta Matthew Bennett, míg Richard Unger a hajózási aspektusokra koncentrált.³⁶ A német keresztesek portugáliai akcióit szélesebb kontextusban Friedrich Kurth elemezte, aki mind Lisszabon, mind Silves ostromának jelentősebb fejezetet szentelt tanulmányában.³⁷ Silves ostromával foglalkozott a portugál António de Sousa Pereira,³⁸ és az

²⁷ CUSHING 2013. Ennek ellenére hivatkozásainkban továbbra is a David-féle helyet jelöljük. Ennek oka egyrészt a szélesebb körben való hozzáférhetőség, másrészt az a tény, hogy Cushing latin átírásában nem központosított, amely alaposan nehezíti a szöveg olvasását. Amennyiben fontos, értelmezést befolyásoló eltérés van az általunk idézett szövegrész olvasataiban, azt külön jelezni fogjuk.

²⁸ DAVID 1939, 598–599. Cushing szerint az eredeti szöveg 1191-ben keletkezett és még 1197 októbere előtt lemásolták (CUSHING 2013, vii–ix.).

²⁹ CUSHING 2013, xliii.

³⁰ DAVID 1939, 601–603.

³¹ DICETÓI RADULFUS 65–66.; ITINERARIUM PEREGRINORUM..., cap. 27.; PETERBOROUGH-I BENEDEK 89–90.; HOVEDENI ROGER 18.; AUXERRE-I RÓBERT 254.

³² CHRONICON CONIMBRICENSE 6.

³³ *Crónica de Portugal*, melyet angol fordításban közöl: CUSHING 2013, 135–143.

³⁴ **Lisszabon:** RUNCIMAN 2002, 464–465.; BISHKO 1975, 409–410.; ROGERS 1997, 182–189.; O'CALLAGHAN 2003, 41–44.; TYERMAN 2006, 308–317. **Silves:** RUNCIMAN 2002, 648.; BISHKO 1975, 420–421.; ROGERS 1997, 190.; O'CALLAGHAN 2003, 58–59.; TYERMAN 2006, 414.

³⁵ PHILLIPS 1997, 485–497.; PHILLIPS 2000, 123–141.; PHILLIPS 2001, xi–xxxiii.; PHILLIPS 2007, 136–167.; CONSTABLE 1953, 213–279.; CONSTABLE 2003, 39–44.

³⁶ BENNETT 2001, 71–89.; UNGER 2006, 256–257.

³⁷ KURTH 1909, 131–252.

³⁸ DE SOUSA PEREIRA 1998, 229–243.

elmúlt néhány évben publikált tanulmányokat az említett Dana Cushing, melyek azonban tartalmaznak néhány nehezen védhető megállapítást is.³⁹

3. A keresztesek társadalmi háttere

Az expedíciók hátterének és a keresztesek motivációjának megértéséhez nélkülözhetetlen megismernünk a résztvevők társadalmi helyzetét. Fontos utalnunk arra, hogy mindkét esetben tengeri akcióról van szó, melyek találkozási pontja az angliai Darthmouth vagy a Cinque Ports volt.⁴⁰ Lisszabon elfoglalói a források egybehangzó állítása szerint május 23-án indultak Angliából és június 16-án értek Oportóba, míg Silves megostromlói május 25-én hagyták el a Wight szigetet és július 2-án pillantották meg a portugál partokat.⁴¹

A *De expugnatione Lyxbonensi* részletesen tájékoztat minket a soknemzetiségű expedíció vezetéséről. A sereg — mely egyben a második keresztes hadjárat tengeri főerege is volt —⁴² három részre tagolódott:⁴³ a Német-római Birodalomból (elsősorban Köln környékéről) érkezőket Arnold, Aerschot grófja vezette,⁴⁴ a flamandokat Christian de Gistell,⁴⁵ az angol és normann sereg pedig további négy részre volt osztva.⁴⁶ Norfolk és Suffolk kereszteseit Hervey de Glanvill,⁴⁷ a kentieket Doveri Simon, a londoniakat egy bizonyos András,⁴⁸ a maradékot pedig Archelle-i Saher vezette.⁴⁹ A parancsnokok közül csak Arnold gróf és Archelle-i Saher tartozott az arisztokráciához, a többiek a nemesség (Christian és Hervey) vagy a városi elit soraiból kerültek ki.⁵⁰ Később hallunk még egy bizonyos William Vielről,

³⁹ CUSHING 2010, 24–34.; CUSHING 2010, számozatlan.; CUSHING 2011, 1–20.; CUSHING 2014, számozatlan. Véleményünk szerint Cushing hajlamos túl nagy jelentőséget tulajdonítani a saját maga által kidolgozott *harbor-hopping* elméletnek, illetve annak, hogy Silves édesvíz hiánya miatti elvesztése az almohád birodalom bukásához vezetett. Azt sem tartjuk eléggé megalapozott állításnak, hogy a *Narratio* nyilvánvalóan túlzó megjegyzése alapján Silvest a korabeli Ibériai-félsziget legerősebb várának tartja.

⁴⁰ Hastings, New Romney, Hythe, Dover, Sandwich. A 12. század elején itt állomásozott az egyetlen reguláris tengeri haderő Angliában (LEWIS – RUNYAN 1985, 113.).

⁴¹ DEL 58–59., 66–67.; EW 336–337.; EA 325.; ED 27.; NARRATIO 612., 615. A harmadik keresztes hadjárat résztvevőinek a mostoha időjárás miatt tartott sokkal tovább az út.

⁴² FRANCE 2006, 61.

⁴³ DEL 52–57.

⁴⁴ Az alsó-lotharingiai hercegi család közeli rokona (PHILLIPS 1997, 490.). Jelenlétét a „Lisszabon levél” is megerősíti (EW 337.; EA 326.; ED 27.).

⁴⁵ Részt vett az 1127-ben Jó Károly meggyilkolásával véget érő polgárháborúban, majd 1138-tól Diksmuide várnagya volt (PHILLIPS 1997, 490.).

⁴⁶ Véleményünk szerint a német és flamand sereg is differenciáltabb lehetett, ám Raol származásánál fogva érthető módon jobban ismerte az angolok és normannok vezetőit.

⁴⁷ Kelet-angliai nemes, aki a kisbirtokosok között jutott vezető szerephez (VILLEGAS-ARISTIZÁBAL 2007, 150.). Később ő tárgyal az egyik portugál vezető társaságában a mórokkal a fegyverszünetről (DEL 164–165.). Fia, Ranulf Anglia főbírója lett (LIVERMORE 1990, 16.).

⁴⁸ Londoni András megfelel Andrew Buccuintének, tehát olasz származású volt (ROUND 1899, 110–111.).

⁴⁹ Ő az egyetlen lord. Lincoln környékéről származott, és kibúvót keresett a polgárháborúból (VILLEGAS-ARISTIZÁBAL 2007, 152.).

⁵⁰ TYERMAN 2006, 309.

aki talán Southampton és Hastings embereit vezette és részt vett Lisszabon első, 1142 körüli sikertelen ostromában.⁵¹ Úgy néz ki, az angolok és normannok közül egyedül ő állt Matilda pártján, a többiek Istvánt támogatták a polgárháborúban.⁵² A Lisszabont visszafoglaló sereg létszámát 13 ezer főre lehet becsülni: közülük egészen biztos, hogy az angolok és normannok 4500-an voltak,⁵³ míg a más származású keresztesekkel együtt az északi sereg 10 ezer fős lehetett.⁵⁴ Ennyi ember szállításához Raol szerint 164, az *Indiculum foundationis* szerint 190, míg a „Lisszabon Levél” szerint 200 hajóra volt szükség.⁵⁵ A portugálokat a király mellett azon előkelők vezették, akiket a *De expugnatione Lyxbonensi* felsorol a megegyezést rögzítő oklevél végén.⁵⁶

Mint láthatjuk, Angliában az elit meglehetősen érdektelennek bizonyult a második keresztes hadjáratban, amit egyfelől indokolt a polgárháború, másfelől pedig a hajózással szembeni bizalmatlanság.⁵⁷ Míg III. Konrád német és VII. Lajos francia király még szárazföldi úton jutott el a Szentföldre, addig a harmadik keresztes hadjárat idején már az uralkodók és az arisztokrácia tagjai is tengerre merészkedtek.⁵⁸ Ettől függetlenül Silves megostromlói nem közülük kerültek ki: ha elfogadjuk Cushing álláspontját a Brémai Anonymus polgári származásáról, akkor joggal gondolhatjuk, hogy a hadjárat többi résztvevője is városi közegből került ki. A soknemzetiségű expedíció alapvetően német, flamand és angol zarándokokból állt, ahogy azt Kurth a hajók számának vizsgálatakor megállapította.⁵⁹ A sereg létszáma egybehangzó adataink szerint 3500 fő volt, amely 37 hajó között oszthatott meg.⁶⁰ Mivel a *Narratio* szerzője nem említ neveket, a kutatás igyekezett keresni olyan személyeket, akik részt vehettek Silves ostromában. O’Callaghan különösebb hivatkozás nélkül kiemeli Lajos, türingiai gróf, Henrik, bari gróf, Airald, braine-i gróf és Sandwichi Saindo nevét,⁶¹ ám közülük Lajosról már korábban kiderült, hogy csak Itáliában szállt tengerre.⁶² Dana Cushing a német lovagrend alapítása körüli eseményeket vizsgálva

⁵¹ DEL 102–103.; FRANCE 2005, 134.

⁵² VILLEGAS-ARISTIZÁBAL 2007, 178.

⁵³ DEL 128–129. Az ostrom első napjaiban az anglo-normannok 500 fős őrséget állítottak minden éjszakára, amely Raol szerint kilenc nap alatt ért körbe (*Nostri interim, Normanni scilicet Angli, excubias per noctes singulas per quingentos dispoſuere, ut, IX. revolutis noctibus, iterum prime vigilie initia fierent.*).

⁵⁴ PHILLIPS 2007, 143.

⁵⁵ DEL 52–53.; INDICULUM FOUNDATIONIS ... 2.; EW 336.; EA 325.; ED 27.

⁵⁶ Lásd 5. fejezet.

⁵⁷ DAVID 1936, 11–12.

⁵⁸ DAVID 1939, 593.

⁵⁹ KURTH 1911, 168.

⁶⁰ NARRATIO 630.; DICETÓI RADULFUS 66.

⁶¹ O’CALLAGHAN 2003, 59.

⁶² CARTELLIERI 1940, 4–64.

tizenöt olyan személyt talált, akikről elképzelhető, hogy a silvesiekkel jöttek.⁶³ A portugál sereget a király megérkeztéig fia, Rodrigo Sanchez vezette, aki aztán 1189–1191 között a város ura volt.⁶⁴

Természetesen ekkora seregek együttműködéséhez szigorú szabályokra volt szükség.⁶⁵ Raol szerint még az angliai gyülekező során Lisszabon visszafoglalói esküt tettek: alkalmazzák a szemet-szemért elvét, megtiltják a nőknek a nyilvános mutatkozást, minden hajóhoz saját papot rendeltek, aki majd törődik a keresztesek lelki békéjével, sőt ezer emberenként két bírót (*coniurati*) választottak, akik eljárak a vezetők nevében és feleltek a pénzek elosztásáért.⁶⁶ Az együttműködés tartósnak és nyilvánvalónak bizonyult, amit egyrészt bizonyít, hogy a viharba került csoportokat is bevárták,⁶⁷ másrészt az ostrom előtt a bragai érsek beszédében Raol kitartott a keresztesek egysége mellett.⁶⁸ Silves esetében kevésbé beszélhetünk tervezett akcióról, így itt inkább az egy hajóhoz való tartozás tudata volt erős, a választott vezetőket pedig *magistratus*oknak nevezi a forrás.⁶⁹ Mindazonáltal a *Crónica de Portugal* szerint hajónként egy pap azért itt is volt.⁷⁰

4. A keresztesek csatlakozása Lisszabon és Silves ostromához

Meglehetősen világos, hogy a portugál királyok számára azért volt érdemes együttműködni a keresztesekkel, mert segítségükkel és technikai tudásukkal tovább tudták bővíteni országuk területét.⁷¹ Ebből a szempontból Portugália földrajzi fekvése ideálisnak tekinthető: az észak-európai keresztesek érthető okból a fiatal ibériai királyságban álltak meg, és töltötték fel készleteiket, hiszen a félsziget déli részének mór fennhatósága miatt erre legközelebb csupán valahol Katalóniában nyílt lehetőségük. Az akciók sikeréhez természetesen az is kellett, hogy a kereszteseknek is megérje részt venni bennük. A nyilvánvaló anyagi haszon túl volt egy másik, pénzzel nem mérhető eredménye is ezeknek a vállalkozásoknak: a különböző helyről érkezett harcosok megtanultak együttműködni, az

⁶³ CUSHING 2013, cvi. Johann Crispan, Bertram von der Wissel, Heinrich von Badewieck, Elias Rütze, Magno Bertlune, Dietrich Vorrade, Albrecht Rode, Heinrich von Bockholt, Friedrich von Nüsse valamint a Sturmman, Tumme, Vilfhusen, Vleikke, Vromold és Wickede vezetéknévűek.

⁶⁴ Uo. 85. 23. lábjegyzet.

⁶⁵ PHILLIPS 1997, 491.

⁶⁶ DEL 56–57. A szöveg erős rokonságot mutat Phillips szerint III. Jenő pápa *Quantum praedecessores* kezdetű bullájával (PHILLIPS 1997, 495.).

⁶⁷ DEL 84–85.; EW 327.; EA 326.; ED 27.

⁶⁸ DEL 118–119.

⁶⁹ CUSHING 2013, xxii.; DAVID 1939, 604.

⁷⁰ CUSHING 2013, 141.

⁷¹ A források hallgatnak róla, hogy I. Alfonz vagy I. Sancho felvette volna a keresztest, de O'Callaghan szerint valószínűleg így tettek a kor uralkodóinak mintájára (O'CALLAGHAN 2003, 182.), ráadásul I. Alfonz felmenői és házassága révén komoly keresztes múlttal is rendelkezett (lásd bővebben: PHILLIPS 2001, xiv.).

egyes csapatok összekovácsolódtak, amelyre később a Szentföldön — egy sokkal erősebb ellenség ellenében — nagy szükségük lehetett.

Lisszabon ostromával kapcsolatban komoly történeti vita alakult ki arról, hogy vajon egy véletlenszerű vagy egy előre eltervezett vállalkozással van dolgunk. A keresztesek vajon tudatosan készültek-e a város ostromára, vagy arról portugáliai megállásukkor hallottak először? Míg a korábbi kutatás szerint ez egy teljesen *ad hoc* jellegű akció volt,⁷² addig Jonathan Phillips úgy véli, az észak-európaiak eleve úgy indultak el a Szentföldre, hogy közben az Ibériai-félszigeten is fognak harcolni.⁷³ Szerinte az a levél, amelyben Szent Bernát válaszolt I. Alfonznak 1146 nyarán, igazolja, hogy a ciszterci szerzetes vállalta egy mórak elleni keresztes támadás népszerűsítését, ráadásul németalföldi útján bizonyíthatóan találkozott Christian de Gistellel és Théroutanne püspökével, aki a „Lisszabon levél” egyik címzettje. I. Alfonz is egyértelműen készülődött, hiszen már 1147 márciusában megkezdte Santarém ostromát, amely mintegy előkészítette Lisszabon bevételét. Ekkor a templomosoknak adott kiváltságban említi, hogy bízik a sikerben.⁷⁴ Phillips a *De expugnatione Lyxbonensi* állításait is igyekszik felhasználni: Péter, Oporto püspöke beszédében jelzi, hogy ő és királya várta a kereszteseket, tud az érkezésükről, melyet egyébként a „Lisszabon levél” is megerősít.⁷⁵ Fontos továbbá a fent említett keresztes eskü: ezzel ráérték volna később is, kivéve, ha az út elején nem terveznek valamit, illetve hasonló mondható el az ostromgépeket gyártó pisai mester felfogadásáról is.⁷⁶

Phillips nézetének legkitartóbb cáfolója Alan Forey megfontolandó problémákat vet fel Clairvaux-i Bernát levelének hitelességével kapcsolatban, továbbá úgy véli, a portugál király várakozása nem jelzi egyértelműen, hogy előre meg is egyeztek volna. Véleménye szerint akár azért is kommunikálhattak korábban — ahogy a „Lisszabon levélből” kiderül —, mivel az északiak Oportóban szándékoztak feltölteni a készleteket, sőt az is elképzelhető, hogy a hosszú (június 7. – június 15.) Compostela környéki tartózkodás révén értesült I. Alfonz a keresztesek érkezéséről. Leginkább meggyőző érve mindazonáltal az, hogy miután a keresztesek Oportóból Lisszabon alá hajóztak, ott egymás között — elsősorban egyébként az anglo-normannok — nem csupán a megegyezés részleteiről tárgyaltak, hanem magáról a

⁷² CONSTABLE 1953, 220–221., 246.; O’CALLAGHAN 1975, 230.; TYERMAN 1988, 33.; FOREY 1994, 168–169.

⁷³ Phillips mindezt először 1997-ben fejtette ki (PHILLIPS 1997, 485–497.), majd 2001-ben a *De expugnatione Lyxbonensi* új kiadásához írt előszavában (PHILLIPS 2001, xviii.) és 2007-es könyvében is megerősítette (PHILLIPS 2007, 142.). Vele értett egyet Stephen Lay, aki azonban jó néhány pontatlanságot is leír cikkében (LAY 2002, 123–130.).

⁷⁴ PHILLIPS 1997, 492–494.

⁷⁵ DEL 68–69.; EW 337.; EA 325–326.; ED 27.

⁷⁶ DEL 162–163.; EW 338.; EA 326.; ED 28.

segítség tényéről is, és a flamandok azonnali csatlakozása sem jelzi, hogy előre tudtak erről a lehetőségről.⁷⁷ Bár ez a keresztes belvita valóban jelentősnek tűnik, mindazonáltal csupán nyolc hajót érintett, amely az összlétszámot tekintve csekélység. Véleményünk szerint Raol azért szentelt ilyen hosszú leírást ennek az epizódnak, hogy saját urának, Hervey de Glanvillnak szerepét növelje, amely valamelyest gyengíti Forey érveit. Megfontolandó mindazonáltal Lucas Villegas-Aristizábal érvelése is, aki az angol hátország eseményeit vizsgálva úgy véli, a szigetországból érkezők bizonyosan nem tervezték előre Lisszabon ostromát, így Phillips állítása csak Németalfölddel kapcsolatban tartható.⁷⁸

Az ismertetett vitával ellentétben Silves kapcsán egyértelmű, hogy véletlenszerű akcióról volt szó. Ezt mind a keresztesek társadalmi helyzete, mind az a tény indokolja, hogy az expedíció egy évvel azelőtt indult meg, hogy az angol király flotta elhagyta volna a kikötőket.⁷⁹ Az viszont nyilvánvaló, hogy I. Sancho is tisztában volt azzal, számíthat a keresztesek érkezésére, akiket adott esetben fel tud használni saját céljai elérésére. Ezt mutatja Alvor ostroma, amelyet a *Narratio* keresztesei előtt Portugáliába érő flamand és német hajósok foglaltak el, és ennek során lemészároltak 5600 embert.⁸⁰ A forrás szerint ebben az akcióban maga a király nem vett részt, de bizonyos, hogy I. Sancho — apja santarémi foglálásához hasonlóan — előkészítette ezzel a jóval nagyobb Silves ostromát. A Brémai Anonymus szerint Lisszabonba érkezésükkor épp ehhez az akcióhoz szervezett sereget az uralkodó, és tizenegy napos itt tartózkodásuk alatt sikerült is megnyernie őket a vállalkozáshoz (július 3. – július 14.).⁸¹ Dicetói Radulfus szerint is hasonlóképpen történtek az események, sőt hozzáteszi, hogy a király felismerte a keresztesek alkalmasságát a feladatra.⁸² Új információval szolgál az 1419-ből származó *Crónica de Portugal* is, mely szerint komoly viták után döntöttek csak a keresztesek a kalóztanyaként jellemzett Silves ostroma mellett.⁸³ Látható tehát, hogy egyik kútfőben sincs nyoma a tervezettségnek, sőt az ostrom közvetlen előzményei is ezt látszanak megerősíteni: a július 17-i Silves alá érkezést követően a keresztesek és a portugálok még javában tervezik a város ostromának részleteit, sőt még az is

⁷⁷ FOREY 2004, 1–13. Raol szerint a csatlakozást komoly viták előzték meg. A flamandok valóban azonnal elfogadták a király ajánlatát, de az angolok között komoly ellentétek feszültek: Willaim Viel és emberei (8 hajó legénysége), akik 1142 körül már részt vettek a város ostromában, úgy vélték, I. Alfonz nem fogja betartani ígéretét. A helyzetet végül Hervey de Glanvill beszéde oldotta meg, aki térdre borulva William előtt maradásra bírta azt (DEL 98–111.).

⁷⁸ VILLEGAS-ARISTIZÁBAL 2007, 155.

⁷⁹ UNGER 2006, 258.

⁸⁰ NARRATIO 616–617.

⁸¹ NARRATIO 617.

⁸² DICETÓI RADULFUS 65.

⁸³ CUSHING 2013, 186.

felmerül, hogy inkább egy másik, kevésbé erősített települést, az azonosítatlan Dardeát támadják meg.⁸⁴

5. Keresztes-portugál megegyezések

Mindkét hadjárat esetében igen hangsúlyos szerepet játszott az észak-európai keresztesek és a portugál király közti megegyezés,⁸⁵ mely véleményünk szerint — függetlenül a Phillips–Forey vitától — konkrétumok formájában csak azután történt meg, hogy a hajók befutottak Portugáliába. Lisszabon elfoglalásakor erre június utolsó napjaiban, talán éppen június 30-án került sor a város alatti táborban, Silves esetében pedig feltehetően Lisszabonban, július 3-a után.⁸⁶

Ezúttal nemcsak az időrend miatt érdemes Lisszabonnal kezdenünk elemzésünket: ahogy a következőkben látni fogjuk, az ekkor kötött megállapodás — akár közvetlenül is — vélhetően hatással volt a harmadik keresztes hadjárat résztvevőire. A legrészletesebben természetesen a *De expugnatione Lyxbonensi* számol be a történetekről, olyannyira, hogy oklevél formában csatolja is a megegyezés szövegét. Miután a keresztesek a maradás mellett döntöttek, követeket választottak az anglo-normann, kölni és flamand vezetők közül, akik a királlyal, illetve annak érsekeivel, püspökeivel és az egyházi és világi vezetőkkel közösen hozták tető alá a megállapodást.⁸⁷ Ebben rögzítették, hogy minden, amit a móroktól zsákmányolnak, a keresztesek birtokában marad, abban I. Alfonz és a portugálok nem részesülnek. A keresztesek rendelkeznek továbbá az általuk ejtett foglyok váltságdíjával, valamint tarthatják Lisszabon városát egészen addig, amíg teljesen ki nem fosztják azt; ekkor köteleességük átadni a királynak. Ezt követően a király a város és a környék vámjövedelmeit és kiváltságait rangjuknak megfelelően elosztja az észak-európaiak között, ő maga csak a főúri védelmező szerepét tölti be. Továbbá azok és örököseik hajói és áruí, akik részt vettek Lisszabon ostromában, minden kereskedelmi vámtól — azaz a *pedaticától* — mentesülnek Portugáliában.⁸⁸ Az idézett „oklevélen” túl Raol nem felejt el megemlíteni, hogy a felek túszt

⁸⁴ NARRATIO 618–619.

⁸⁵ Ettől függetlenül a szakirodalom gyakorlatilag hallgat róluk, így ebben a fejezetben szinte kizárólag a forrásokra támaszkodhattunk.

⁸⁶ DEL 96.; NARRATIO 615.

⁸⁷ DEL 110.

⁸⁸ DEL 110–112. – *Notum sit omnibus ecclesie filiis, tam futuris quam presentibus, conventionis pactum inter me et Francos. Quod scilicet ego Hyldefonxus, rex Portugalensium, omnium meorum assensu, ut perpetuo sit apud posteros in memoria, testamento confirmationis assigno: Quod Franci qui ad urbis Lyxbonensis obsidionem una mecum mansuri sunt, hostium possessiones in omnibus in suam ditionem et potestatem transferant et habeant, omnibus meis et me omnimodo expertibus. Hostes captos si qui ut vivant redimi voluerint, redemptionis pecunias libere habeant, mihi insuper captivos reddant. Urbem, si forte ceperint, habeant et teneant donec facto scrutinio spoliatur, tam in omnium redemptionibus quam in ceteris. Sicque demum ad eorum*

cseréltek (20–20 főt), illetve a király esküt tett, hogy nem vonul vissza, hacsak nem lesz halálos beteg, vagy országát meg nem támadják. Végül a keresztesek is megesküdtek.⁸⁹

A többi Lisszabonról szóló forrás kevésbé bőbeszédű, sőt a portugál források és a *Historia Anglorum* nem is említik a megállapodást. Előbbiek kapcsán ez érthető: a portugáloknak nem állt érdekükben hangsúlyozni az észak-európaiaknak adott kiváltságokat, melyeket I. Alfonz oklevélben rögzített. A többi keresztes forrás tud a megegyezésről, ám különösebben nem részletezi azt. A „Lisszabon levél” a fentiekben rögzítetteket részben ismerteti, ám már az ostrom végén, a város megadása kapcsán. Winand és az őt ez esetben szó szerint másoló Arnulf szerint az *alcayde*, azaz a város parancsnoka egyezett meg az ostromlókkal arról, hogy a keresztesek megkapnak minden mozdíthatót az arannyal és ezüsttel együtt, a király pedig a várost a kifosztott szaracénokkal és a földdel.⁹⁰ Duodechin némileg bőbeszédűbb: hasonlóképpen említi a megadás utáni osztozkodást, ám hozzáteszi, hogy amennyiben a védők leteszik a fegyvert, szabadon elvonulhatnak.⁹¹ Végezetül említenünk kell még a *Cronica Slavorum* vonatkozó fejezetét, mely ismételten megerősíti a már ismert felosztást.⁹²

Silves esetében nem rendelkezünk a *De expugnatione Lyxbonensi*hez hasonlóan részletes forrással a megállapodást illetően. A *Narratio* a tíz–tizenegy napos lisszaboni tartózkodás idején nem tesz említést semmiféle megállapodásról,⁹³ erre csak az ostrom végén, szeptember 1-je után került sor a Brémai Anonymus szerint, miután a király felszólította a várbelieket a megadásra. Ekkor nagyszabású alkudozásnak lehetünk tanúi. Először I. Sancho megígéri a móroknak, hogy maradhatnak a városban a javaikkal együtt, ám ezt a keresztesek nem hajlandóak elfogadni. Ezután megpróbálja őket lefizetni: előbb 10.000, majd 20.000 aranyat ígér;⁹⁴ ez utóbbit az északiak már szívesen elfogadnák, ám mivel nagyon sokára kapnák csak

voluntatem perscrutata mihi tradant. Postea vero civitas et terre subacte, me presidente, partiantur secundum conditiones suas sicut quosque melius noverim, tenende secundum consuetudines et libertates Francorum honestissimas, mihi solum in eis remanente advocacionis dominio. Naves insuper et res eorum vel heredum eorum qui ad urbis Lyxbonensis obsidionem una mecum fuere ab omni consuetudine mercatoria que vulgo pedatica dicitur, a modo et in perpetuum per totam terram meam firmiter et bona fide concedo. Hiis testibus: Iohanne archiepiscopo Bracarensi, episcopo Petro Portugalensi, episcopo Lameccensi, episcopo Viseos, Frinando Menediz socero regis, Frinando Captivo, Gunzalvo Roderici, Gocelino de Seusa, Menendo Hyldefonxi dapifero, Mutio de Lamega, Petro Pelagio, Iohanne Rainno, Gocelvo Sotheri, et multis quorum non novimus nomina.

⁸⁹ DEL 112–114.

⁹⁰ EW 339.; EA 327. – *Unde factum est ut Alchaida princeps eorum hoc pacto nobiscum conveniret, ut noster exercitus omnem suppellectilem eorum cum auro et argento acciperet, Rex autem civitatem cum nudis Sarracenis et tota terra obtineret.*

⁹¹ ED 28. – *et pactum inter nos et eos ita firmatum est, ut nobis omnem suppellectilem, tam in auro quam in argento, vestibus et equis, mulis, regi civitatem redderent; ipsi vero, si pactum inter nos non infringerent, cum integritate membrorum depositis armis abirent.*

⁹² HELMOLDUS I/61.

⁹³ NARRATIO 617.

⁹⁴ Minden bizonnyal a *maravédis* nevű pénzről lehet szó, mely egyben mértékegységet is jelölt. 1172-től használták Kasztíliaiban, Leónban és Portugáliában. Lásd: O'CALLAGHAN 2003, 152.

meg, ezt a megoldást is elvetik. Végül megszületik a megállapodás: a keresztesek megkapnak minden mozdíthatót, a szaracénok üres kézzel kénytelenek elvonulni, a király pedig a város ura lehet.⁹⁵ A döntő megoldásban már visszaköszön a Lisszabon ostromakor negyvenkét évvel korábban látott rendelkezés, mindazonáltal nehéz elhinni, hogy a megállapodásra csak a hadjárat végén került sor, és a keresztesek „csupán” a lelki üdvükért vágtak volna neki Silves ostromának. Sokkal valószínűbb szerintünk, hogy tárgyaltak Lisszabonban is, és a *Narratio* a város kifosztásakor említett *ex prima enim convencione nostra* megjegyzése inkább erre vonatkozik.⁹⁶ Elképzelhető, hogy I. Sancho játszómájáról van szó, aki próbálta elejét venni új szerzeménye teljes kifosztásának. Egy később elejtett megjegyzésből kiderül még az is, hogy a város elfoglalása előtt a király felajánlotta az elfoglalt területek tizedjövedelmét a Szent Sírnak, mellyel a keresztesek késlekedését kívánta kompenzálni, ám végül nem fizette ki.⁹⁷ Carl Erdmann szerint mindezzel az észak-európaiak maradását szerette volna elérni az uralkodó.⁹⁸

Ezúttal sokat segítenek a Silves ostromáról szóló egyéb beszámolók, különösen Diketói Radulfus és a *Crónica de Portugal*. Radulfus szerint már az ostrom előtt Lisszabonban megegyezést kötött a király három püspöke jelenlétében a keresztesekkel, miszerint bármi aranyat, ezüstöt vagy élelmet fel tudnak lelteni az elfoglalt városban, az az ő tulajdonukba kerül, és csak a várost adják át I. Sanchónak.⁹⁹ Ez a megoldás kísértetiesen emlékeztet az 1147-ben látottakra: ugyanúgy jelen vannak a püspökök, és a lényegi kérdéseket tekintve a megállapodás tárgya is ugyanaz, kivéve a kereszteseknek juttatott kiváltságokat.¹⁰⁰ Könnyedén elképzelhető, hogy elővették a negyvenkét évvel korábban kiállított oklevelet, sőt akár emlékezhetek is rá a királyi udvarban, és annak mintájára egyeztek meg a harmadik keresztes hadjárat résztvevőivel. Ám mivel Diketói Radulfus — a *Narratio* szerzőjével ellentétben — nem vett részt a hadjáratban, óvatosan kell kezelnünk értesüléseit. Véleményünk szerint egy másik elmélet is elképzelhető: Diketói Radulfus már ismerte a *De*

⁹⁵ NARRATIO 628. — *Hoc modo autem convenerunt pagani cum rege, ut traderent civitatem et castrum et salvi recederent cum rebus suis. Et huius rei consensum rex extorquere a peregrinis sategit, sed non perfecit. Ut autem consentirent, promisit X. M. aureorum, tandem XX. milia, que recepissemus; sed pre mora que futura erat in reddendo, quia a terra sua portari necesse fuit, recusavimus. Convenimus ergo ut Sarraceni tantum cum una veste exirent, et omnia mobilia haberemus, et rex urbem.*

⁹⁶ NARRATIO 631.

⁹⁷ NARRATIO 632. — *Preterea, antequam caperetur urbs, decimam partem totius terre voverat sepulcro Domini pro nostra exhortatione, ut mora nostri obsequii hoc munere compensaretur; sed post captam urbem votum non implevit.*

⁹⁸ ERDMANN 1930, 36.

⁹⁹ DIKETÓI RADULFUS 65–66. — *pactum iniit cum eis tam ipse quam tres episcopi sui praestito sacramento, quod quicquid vel auri vel argenti vel victualium civitate subacta possent adquirere, suos in usus redigerent, et solam urbem regis potestati subigerent.*

¹⁰⁰ Ennek okairól lásd lentebb.

expugnatione Lyxbonensit, vagy eljutott hozzá a „Lisszabon levél” egyik változata, és egyszerűen onnan emelte be — toposzként — a megegyezés módját. Az 1419-es *Crónica de Portugal* szintén ostrom előtti megegyezést említ,¹⁰¹ ám ez a forrás alapvetően a *Narratiót* — és talán más, akkoriban még rendelkezésre álló forrásokat — felhasználva mutatja be az eseményeket jó két évszázaddal későbbi feldolgozásban. Ettől függetlenül úgy véljük, ez a többletinformáció is azt támasztja alá, hogy még Lisszabonban egyeztek meg a felek.

Egyébként Silves kapcsán is elmondható, hogy a kortárs portugál források nem tesznek említést a megegyezésről, az észak-európai szerzők közül pedig az említetteken kívül egyedül *Auxerre-i Róbert Krónikája* szentel egy rövid részletet, amelyből a megállapodásra következtethetünk: a város kifosztása kapcsán említi, hogy a szaracénokat kiűzték, a várost a király kapta, a zsákmány pedig a kereszteseké lett.¹⁰²

A megegyezések összefoglalására közöljük az alábbi táblázatot, melyen jól látszik a megoldások hasonlósága:

Lisszabon	Silves
oklevél formában csatolt megállapodás	főszövegben lévő utalásokból következtetünk
megegyezés az ostrom előtti táborban	megegyezés <i>minden bizonnyal</i> az ostrom előtt Lisszabonban
püspöki kar jelenléte	püspöki kar jelenléte
minden zsákmány a kereszteseké	minden zsákmány a kereszteseké
a város I. Alfonz tulajdona szabad elvonulás a védőknek	a város I. Sancho tulajdona szabad elvonulás a védőknek
széleskörű gazdasági kiváltságok	az elfoglalt terület dézsmáját ajánlja fel a király

A gazdasági kiváltságokkal kapcsolatos eltérést két oldalról célszerű magyarázni. A portugál királyok szempontjából elmondható, I. Sancho helyzete 1189-ben szilárdabb volt, mint édesapjáé negyvenkét évvel korábban, persze ez elsősorban I. Alfonz érdeme: nagyobb országban parancsolt, ráadásul 1179-ben a pápa is elismerte Portugáliát, így nem kellett tartania immár a szomszédos keresztény uralkodók igényeitől sem. A keresztesek szempontjából ki kell emelnünk ismételt, hogy míg 1147-ben tulajdonképpen a második keresztes hadjárat nemesek vezette tengeri főerege (164–200 hajó) vett részt Lisszabon megszerzésében,¹⁰³ addig Silves alá alacsonyabb társadalmi helyzetű kalandorok egy csoportja 37 tengerjáró fedélzetén érkezett meg; majd egy évvel az angol királyi flotta

¹⁰¹ CUSHING 2013, 136–137.

¹⁰² AUXERRE-I RÓBERT 254.

¹⁰³ Az elhúzódozó ostrom egyébként bénítóan hatott a szárazföldi főerőkre (FRANCE 2006, 61.).

indulása előtt. Világos, hogy egy előkelőbb és nagyobb létszámú flottát nehezebb volt bevonni egy hosszú ibériai ostromba még úgy is, hogy a keresztesek részéről esetleg kezdettől fogva tervben volt ez az akció, ráadásul ezt I. Alfonznak, egy ekkoriban még nem teljesen szilárd és legitim háttérű uralkodónak kellett megtennie. Ilyen formán kénytelen volt további engedményeket tenni, valamint — ha Raol valóban igazi oklevelet idéz — privilégium formájában mindezt rögzítenie is. A két ostrom között eltelt több mint négy évtized a fent említett különbségekkel együtt megmagyarázza, miért volt szükségtelen I. Sancho számára a szabad rablás és a kilátásba helyezett, de végül ki nem fizetett tizedjövedelmen túl további előjogokat is ajánlania a kereszteseknek.

6. Együttműködés és konfliktus az ostromok során

Nyilvánvaló, hogy a sikeres ostromok nagyszabású együttműködések eredményei, hiszen amennyiben a keresztesek és a portugálok nem tudtak volna megfelelő kompromisszumokat kötni, úgy Lisszabont és Silvest sem lettek volna képesek elfoglalni. Az alapvetően jó hadvezéri adottságokkal rendelkező I. Alfonz és I. Sancho királyoknak kellett rábírnuk a soknemzetiségű expedíciókat, hogy az ostromhoz való eltérő hozzáállásuk ellenére hasznára legyenek a portugáloknak.¹⁰⁴ Ettől függetlenül a hosszú táborozás, az ezzel járó züllés és a csökkenő morál miatt felszínre kerültek olyan ellentétek, amelyek könnyedén veszélybe sodorhatták volna a vállalkozás sikerét.¹⁰⁵ Bár a 12. századtól gyakran feltűnik a forrásokban a „bátorság” mint az ideális hadviselő jellemzője, ennek ellenkezőjét is kiemelték a szerzők.¹⁰⁶ Ahogy látni fogjuk, Raol vagy a Brémai Anonymus sem feledkezett el arról, hogy saját csoportjának hőstettei mellett olykor–olykor kiemelje valamelyik szövetséges gyávaságát, alkalmatlanságát vagy túlzott kapzsiságát.

Nem célunk részletekbe menően vizsgálni Lisszabon és Silves ostromát, de néhány alapvető információ szükségeltetik a fejezet további megállapításainak megértéséhez. Fontos még egyszer leszögeznünk, hogy Lisszabon alatt az ostrom alapvetően két oldalról zajlott: az anglo-normannok nyugaton, a flamandok és németek keleten próbálkoztak, míg a portugál király a várostól északra táborozott.¹⁰⁷ A különböző származású csapatok csak ritkán érintkeztek egymással, ami viszont egyáltalán nem jelentette azt, hogy ne ismerték volna a

¹⁰⁴ O'CALLAGHAN 2003, 133. A középkori parancsnokok felkészültségéről lásd: BRADBURY 1994, 80. A 11. század megegyező ostromainak vége szakadt a keresztesek ibériai szerepvállalásával, hiszen az észak-európaiak keresni szerettek volna azon, hogy más földjét szerzik vissza a móroktól (lásd: ROGERS 1997, 191.).

¹⁰⁵ BRADBURY 1994, 83.

¹⁰⁶ CONTAMINE 1986, 253.

¹⁰⁷ INDICULUM FUNDATIONIS... 2.; DEL 132–133.

másik hadműveleteit. Silves esetében nincs nyoma ilyen éles elkülönülésnek, ám az ostrom eseményeiből kitűnik, hogy a keveredés itt is ritka lehetett. Egyébként a harmadik keresztes hadjárat idején a ruhára varrott kereszt színével különböztették meg egymást a katonák: az angolok fehér, a flamandok zöld keresztet viseltek.¹⁰⁸ A csaták előtt a kor szokásainak megfelelően fontos volt a szentmise, a gyónás és az áldozás, amelyet a fegyverek megáldása követett.¹⁰⁹

Szerzőink alapvető hozzáállása mindkét esetben az, hogy részletesen ismertetik saját csapataik tevékenységét (nyilvánvalóan ezt ismerték a legjobban), bizonyos alkalmakkor kitérnek a szövetséges fél tetteire is, és igyekeznek olyan hősie cselekedeteket a középpontba állítani, amelyek igazolják az Úr támogatását és saját bátorságukat. A „Lisszabon levélben” például a szerzők megemlítik az ostrom elején épülő angol és flamand ostromtorony létét, de részleteiben csak azt tudjuk meg, hogy a kölniek hidakat építettek a hajókra, hogy azokon keresztül próbáljanak átjutni a falon, majd ennek sikertelensége után inkább a városfal aláaknázására fordították energiájukat.¹¹⁰ Az említett hőstett kontextusa pedig a város bevételének kulcsfontosságú eseménye, a pisai mester által épített második angol ostromtorony megvédése: a levelek szerint a legkeményebb kölni harcosok ekkor átmentek a nyugati oldalra és vaskosan kivették részüket a torony védelméből, amely a város feladását eredményezte.¹¹¹ Jellemző módon ugyanezt az eseményt Raol kizárólag az angol lovagok, íjászok, számszerűjászok és könnyűfegyverzetű ifjak hőstettének tudja be.¹¹² A *De expugnatione Lyxbonensis*-ben egyébként hasonló módon vannak csoportosítva az információk. Részletesen olvashatunk arról, ahogy Archelle-i Saher vezetésével az angolok elfoglalják a nyugati elővárost, majd mintegy mellesleg azt is megjegyzi a szerző, hogy a mórok a flamand oldalt is kénytelen voltak kiűriteni.¹¹³ Az ostromgépek építésével kapcsolatban megtudjuk, hogy a flamandok és kölniek egy hajítógépet, egy faltörő kost és egy ostromtornyot emeltek, ám mindez leégett; ugyanakkor, amikor az angolok első ostromtornya is hasonló sorsra jutott.¹¹⁴ Nyilvánvalóan előbbi információ ellensúlyozza az utóbbit, de az sem lehet véletlen, hogy a „Lisszabon levél” elfelejtett említést tenni a gépek elvesztéséről. Azt már Raol is

¹⁰⁸ RUNCIMAN 2002, 647.

¹⁰⁹ O'CALLAGHAN 2003, 185.

¹¹⁰ EW 338.; EA 326.; ED 27. A középkorban a legtöbb hadviselésben résztvevő hajó nem hadihajó volt. Mivel az uralkodók csak kis flottákkal rendelkeztek, bevonták a kereskedőhajókat, melyek elsődleges szerepe a szállítás volt, és nincs nyoma, hogy lettek volna rajtuk hajítógépek (Hutchinson 1994, 146., 149.). A fejezetben említett ostromgépek közül a faltörő kosra és a falak aláaknázásra lásd: KAUFMANN — KAUFMANN 2004, 57., 60–61. Az ostromtoronyra és a hajítógépekre: BRADBURY 1994, 241–257.

¹¹¹ EW 339.; EA 326–327.; ED 28.

¹¹² DEL 160–161.

¹¹³ DEL 124–129.

¹¹⁴ DEL 134–135.

megegerősíti, hogy ezután a keleti oldal ostromlói inkább aknaásásra fordították energiájukat, igaz némileg rosszállóan jegyzi meg, hogy öt alkalommal is kudarcot vallottak.¹¹⁵ Ebben a forrásban is találunk egy hősie, ám kevésbé hihető epizódot. Az ostrom unalmas óráiban a tanács kétszáz lovagot és ötszáz gyalogost küldött a közeli Almada kifosztására, ám mivel a flamandok és kölniek nem vállalták a kockázatot, Archelle-i Sahernek kellett tizenhárom lovag és száz gyalogos élén teljesítenie a feladatot. Természetesen sikerrel járt: parányi csapatával egyetlen halálos áldozat árán sikerült több mint ötszáz mór legyőznie, amely tiszteletet keltett a többi keresztesben és csökkentette a védők önbizalmát.¹¹⁶

Hasonlóan magányos hőst emel a középpontba a *Narratio* is. Meglepő módon nem egy brémait, hanem egy kalauzként velük érkező galíciai lovagot, aki egyedül ment oda a fal egy gépek által korábban megdolgozott szakaszához, és a védők jelentette veszélytől nem zavartatva magát kiemelt egy sarokkövet, majd azzal épségben visszatért a táborba.¹¹⁷ Egyébként ez a forrás is tájékoztatást ad a különböző csapattestek tevékenységéről: alapvetően a németek állnak a középpontban, de hallunk a flamandok aknaásói tevékenységéről is.¹¹⁸

Sokkal változatosabban próbálják a keresztes szerzők észak-európai szövetségeseiket vagy a portugálokat kritizálni, a sikertelenséggel őket okolni. Ez nem általános attitűd, nem érezni úgy, hogy bármelyikük is állandóan keresné a lehetőségét a másik kárhozatásának, de ha alkalmuk nyílik rá, akkor nem is siklanak el nagyvonalúan a hibák felett. David szerint Raol kritikus a flamandokkal és kölniekkel szemben, de nem kíméli adott esetben az anglo-normannokat sem, míg a Brémai Anonymus szintűgy kritizálja az angolokat, a flamandokat és a portugálokat, ám a muszlimokat inkább sajnálja.¹¹⁹ A helyzetet jól szimbolizálja, amikor Lisszabon ostroma során Winand és Arnulf egyértelműen az angolok óvatlanságát emlegeti első ostromtornyuk leégésekor, mellyel alaposan ellentmond a *De expugnatione Lyxbonensi* állítása a kilenc nap alatt körbeérő ötszáz fős őrségről.¹²⁰ A felek vetélkedő viszonyára utal az is, hogy az október 16-i általános támadás során a flamandokat és kölnieket a védők visszanyomták, ám ők még így is visszaküldték a segítségüket felajánló angolokat, mondván,

¹¹⁵ DEL 136–137.

¹¹⁶ DEL 140–143.

¹¹⁷ NARRATIO 624.

¹¹⁸ NARRATIO 625.

¹¹⁹ DAVID 1936, 45.; DAVID 1939, 600–601. A *Narratio* szerzőjének muszlimokkal való viszonyra lásd: DE SOUSA PEREIRA 1998, 233–237.

¹²⁰ EW 338.; EA 326. – *Anglici minus caute suam turrim custodientes...* DEL 128–129.

próbálkozzanak a saját oldalukon, a saját eszközeikkel.¹²¹ Mondanunk sem kell, hogy erről a felajánlásról a „Lisszabon levél” nem szól.

Silves ostroma során az angolok kegyetlenségük, a flamandok gyávaságuk miatt kapnak hideget-meleget a *Narratio* szerzőjétől. Július 30-án a mórok három keresztény foglyot kilógattak a falon kívülre és lándzsák segítségével halálra kínozták őket, melynek az szolgált előzményeül, hogy két nappal korábban egy angol katona a várbeliek szeme láttára kivégzett egy elfogott szaracént. A Brémai Anonymus mindkét fél viselkedéséről elítélően nyilatkozik.¹²² Egy héttel később egy sikertelen nagyszabású támadás után gyengül annyira a morál, hogy többen, főleg a flamandok, vissza akarnak vonulni, míg a többiek legalább a már elfoglalt elővárost tartanák.¹²³ Ez a megjegyzés azért furcsa, mert a *Crónica de Portugal* szerint később pontosan a flamandok győzték meg I. Sanchót az ostrom folytatásáról.¹²⁴

A két ostrom között eltelt negyvenkét év ellenére közös pont a portugálok kritizálása.¹²⁵ Ehhez minden bizonnyal hozzájárult egyfelől az, hogy a portugálok semmilyen szinten nem akartak keresztes hadjáratra menni és csupán egyetlen lovagot ismerünk, aki részt vett a harmadik keresztes hadjáratban,¹²⁶ másfelől az, hogy — a keresztesekkel ellentétben — ők otthon voltak, nem önként mentek a háborúba és nem állt előttük magasztos cél. Emellett természetesen nyelvüket sem értették, ami még „gyanúsabbá” tette őket. Lisszabon ostroma alatt mindazonáltal jó volt a kapcsolat a felek között, aminek okát talán a szervezettségben, az erőskezü vezetőkben és a tiszta viszonyokban kell keresnünk. Ezt jól mutatja, hogy Raol nem nehezményezi I. Alfonz azon lépését, amikor felosztotta seregét és csak néhány lovag, valamint Oporto püspökének csapata maradt a színtéren.¹²⁷ Nehéz megmagyarázni ennek okait, de úgy tűnik, a keresztesek értették, mi történik.¹²⁸ A korabeli hadseregeknek gyakran csak meghatározott ideig kellett harcolniuk,¹²⁹ így elképzelhető, hogy a portugálok eddigre — ne feledjük, az év során már sikerrel megostromolták Santarém várát — teljesítették a penzumot. Az ostrom kulcsmomentuma, az angol ostromtorony megvédése során viszont már mindkét szemtanú forrás kiemeli a harcot folytató portugálok gyávaságát: Winand és Arnulf szerint a torony körül harcoló portugálok megijedtek a védők hajítógépeitől, míg a *De*

¹²¹ DEL 144–147.

¹²² NARRATIO 623.

¹²³ NARRATIO 623–624.

¹²⁴ CUSHING 2013, 142.

¹²⁵ Az általános negatív képre hívta fel a figyelmet: DE SOUSA PEREIRA 1998, 337–339.

¹²⁶ ERDMANN 1930, 27.

¹²⁷ DEL 140–141. Úgy tűnik, portugál részről más csapatok nem is vettek részt harci cselekményben az ostrom során (ROGERS 1997, 183.).

¹²⁸ BENNETT 2001, 80.

¹²⁹ BRADBURY 1994, 326.

expugnatione Lyxbonensiből megtudjuk, hogy az iderendelt száz portugálból csak hatan tartottak ki a legkeményebb helyzetben is.¹³⁰

Úgy tűnik, Silves ostromakor komolyabb ellentétek feszültek a keresztesek és a portugálok között. Ne feledjük, a második keresztes hadjárat résztvevőikhez képest ez egy szedett-vedett, kalandor beállítottságú sereg volt, nehezebb volt az ostrom alatt kordában tartani az indulatokat. Arról még örömmel számol be a Brémai Anonymus, hogy I. Sancho július 29-i érkezésével megnőtt seregük létszáma, ám az ostrom utáni összegzéskor már úgy látja, összességében a portugálok nem harcoltak rendesen, dolgozni sem akartak, lenézték a kereszteseket, sőt bátorították királyukat a visszavonulásra.¹³¹ Valóban, két alkalommal is felmerült a visszavonulás lehetősége. Előbb a sikertelen augusztus 18-i általános támadást követően kérték I. Sanchót, hogy élelemhiány miatt rendelje el a visszavonulást, majd augusztus 23-án került sor egy újabb nagy vitára. A király mindkét alkalommal hajlott a portugálok kérésének teljesítésére, ám a keresztesek mindkétszer meggyőzték a folytatásról.¹³² Mint utóbb kiderült, az uralkodó megérzése helyesnek bizonyultak: Silvest sikerült elfoglalni.

7. Ellentétek az ostrom után, új egyházi intézmények alapítása

Az előző fejezetben tárgyalt együttműködés és az azt eredményező kényes egyensúly a keresztények győzelmével azonnal felborult. Innentől kezdve a portugál királyok a nélkülözhető rosszat látták a keresztesekben, akik fenyegetik újonnan megszerzett területük békéjét, így érthető módon igyekeztek minél előbb megszabadulni tőlük; akár a korábbi ígéretek megszegése árán is. A kereszteseknek viszont nem volt ennyire sürgős, hiszen le szeretnék vonni munkájuk jól megérdemelt gyümölcsét, vagyis minél több zsákmánnyal akarták folytatni útjukat. Természetesen ez automatikusan konfliktust okozott a portugálokkal, de a különböző keresztes nemzetek gyakran egymással is szembe kerültek az anyagiak miatt. Fontos tudnunk, hogy a középkori ostromok idején a siker teljes hatalmat biztosított a védők felett, amely gyakorta mérszárlásokban és fosztogatásokban öltött testet.¹³³ Épp ezért a megadás kieszközlése bonyolult és veszélyes volt: Lisszabon esetében az angol ostromtorony fenyegetése és a felmentő sereg hiánya miatti kilátástalan helyzet, Silvesben pedig a védők ivóvízhiánya vezetett ehhez.

¹³⁰ EW 339.; EA 327. – *minus viriliter pugnabant*; DEL 160–163.

¹³¹ NARRATIO 623., 629–630.

¹³² NARRATIO 626–627.

¹³³ BRADBURY 1994, 317–320.

Az események bonyolultsága miatt érdemes részletesebben áttekinteni a *De expugnatione Lyxbonensi* leírását. Miután október 21-én a második angol ostromtornyot sikerült megvédeni, a mórok összegyűltek a falon, letették a fegyvert és másnapig fegyverszünetet kötöttek. Ezután megkezdődtek a tárgyalások, ahol a királyt Fernando Captivo, a kereszteseket az angol Hervey de Glanvill képviselte. A mórok öt túszt adtak, megígérték, hogy nem intéznek újabb támadást a torony ellen és nem javítják ki a városfal sérüléseit. Másnap a teljes keresztény vezérkar összegyűlt I. Alfonz táborában, hogy meghallgassa a mórok döntését: a korábbi keresztes–portugál megegyezésnek megfelelően a várost a királynak adnák át, az aranyat, ezüstöt és ingó vagyont pedig a kereszteseknek. Mint Duodechin leveléből megtudjuk, maguknak szabad elvonulást kértek.¹³⁴ Ezt követően a keresztesek visszavonultak, hogy maguk között megtárgyalják, mit reagáljanak a fejleményekre. Eközben egy bristoli pap vezetésével a tengerészek lázongani kezdtek vezetőik ellen, különösképpen Hervey de Glanvill ellen — négyszázan indultak a keresésére —, hiszen ő vitte a mór túszoikat a királyhoz, ami mögött árulást sejtettek. Ezt sikerült néhány tapasztaltabb lovagnak lecsillapítania, sőt az angolok és normannok — akik Raol szerint a legtöbbet áldozták a sikerért — elfogadták a védők ajánlatát. Némileg módosították mindezt a flamandok és kölniek — akiket itt meglehetősen pénzsóvárként ábrázol a szerző — kérésre: a város parancsnoka (*alcayde*) megtarthatta javait, de kancáját Aerschot grófja magáénak nyilvánította. A kedélyek éjszaka sem nyugodtak: a flamand és kölni csapatok megpróbálták erőszakkal elragadni a túszoikat a királytól a kedvezőbb alkupozíció érdekében, ám az angolok megneszelték mindezt és jelentették a királynak. Végül azt a megoldást választották, hogy mindenki hűséget esküdött I. Alfonznak arra az időszakra, amíg Portugáliában tartózkodnak.¹³⁵ Miután megbékéltek, kidolgozták az október 24-i bevonulás részleteit: elsőként 140 anglo-normann, illetve 160 flamand és kölni keresztes vonult volna be, akik erőszak nélkül átveszik a móroktól az erődöt, majd begyűjtik az ingóságokat. Ezt követően lett volna lehetőség a kereszteseknek átkutatni a várost és összeszedni a megmaradt értékeket. Ezután hagyhatta volna el a teljes lakosság Lisszabont. A feltételes mód azért indokolt, mert amikor a kapu kinyílt, a kijelölteken túl még 200 flamand és kölni beszivárgott a városba és fosztogatni kezdtek, melynek még a város öreg mozarab püspöke is áldozatul esett. Raol kiemeli, hogy ezzel szemben az angolok betartották az alkut, velük együtt vonult be a király és a klérus, és nagyon vigyáztak, nehogy erőszakoskodjanak. Példamutató magatartásuk

¹³⁴ ED 28.

¹³⁵ DEL 172–173. – *omnes utrimque duces nostri pro se et suis fidelitatem regi tenendam facerent, dum in terra sua morarentur.*

miatt — így a szerző — Aerschot grófja és Christian de Gistell is elszégyellte magát és sikerült helyreállítani a rendet. Ezután valóban megkezdődött a lakosság elvonulása, amely öt napot vett igénybe (október 25. – október 29.).¹³⁶

Az események ennyire részletes leírását már csak azért is érdemes volt megtennünk, hiszen erről az epizódról a „Lisszabon levél” egy szót sem említ, pedig a leveleket bizonyíthatóan csupán november 1-je után küldték el. Sokatmondó hallgatásról lenne szó? Raol a tőle korábban megszokottaknál sokkal hevesebben támadja keresztes szövetségeseit ebben az epizódban, még olyan látszólag apró részlettel kapcsolatban is kritikával él, mint a mór parancsnok lovának sorsa, melyből úgy tűnik, a derék papot valóban megbotránkoztatták az események. Tény, hogy Lisszabont alaposan kifosztották a keresztesek, amelynek a mozarab püspök valóban áldozatul esett, hiszen — mint rövidesen arra kitérünk — új püspököt kellett választani. Elképzelhető lenne, hogy ezt *kizárólag* a flamandok és a kölniek hajtották végre? Láthattuk, amennyiben kritizálni lehetett valamiért az angolokat és normannokat, azt a „Lisszabon levél” nem mulasztotta el megtenni, mégsem találunk semmilyen utalást angol fosztogatásra, így kellő óvatossággal, de hitelt adhatunk Raol szavainak.

Merőben más magatartást tanúsít a *Narratio* szerzője. Silves védői a fent tárgyalt megállapodás után szeptember 3-án kezdték elhagyni városukat, ám a keresztesek szégyenteljesen kifosztották őket a korábbi megegyezés ellenére.¹³⁷ Fontos felhívunk a figyelmet, hogy a Brémai Anonymus a *populus noster* kifejezést használja, és külön kiemeli a szerződés megszegését, vagyis elismeri saját csapatának felelősségét és elítéli tettüket. Ennek a folyamatnak a szerző észrevételei alapján a király és a keresztesek elhidegülése lett az eredménye, melyet tovább tetézett némi éjszakai fosztogatás.¹³⁸ Mindezzel nem merült ki a portugál–keresztes ellentétek listája. A védők kivonulása után Silvest a keresztesek tartották, a portugáloknak tilos volt bemenni és elvben az ingóságokból sem kaphattak volna semmit. A helyzet akkor mérgesedett el, amikor a városban felhalmozott gabonával — a védőknek csak a vízük fogyott el, élelmük volt bőven — I. Sancho parancsa ellenére a flamandok elkezdtek üzletelni. Megakadályozandó, hogy a felek egymásnak essenek, a keresztesek bölcsen átadták a várost a királynak, ám ezután már természetesen semmilyen zsákmányt nem kaptak.¹³⁹ Ez a helyzet összességében úgy értékelhető, hogy Silves esetében az ostrom utáni események híven tükrözték korábbi észrevételeinket: megfelelő vezetés és szervezettség nélkül a

¹³⁶ DEL 164–179.

¹³⁷ NARRATIO 628–629. – *populus noster satis turpiter quosdam exspoliavit contra pactum et verberavit.*

¹³⁸ NARRATIO 629.

¹³⁹ NARRATIO 631–632.

keresztesek nem tudták megőrizni jó kapcsolatukat a portugál uralkodóval, ami kis híján kenyértöréshez vezetett.

*

Természetesen egy jelentős siker megünneplésének békés módja is volt. Az Ibériai-félszigeten gyakran egyházi zászlókat vittek magukkal, harc közben a szentek — a 12. századtól a lovagszentként is fontossá váló Santiago Matamoros (Mórölő Jakab) — neveit kiabálták és a győzelmet mindig Isten ajándékának tartották. Ennek megünneplésekor *Te Deumot* énekeltek, kitűzték zászlóikat, a mecseteket templommá alakították, amelynek megvolt a kidolgozott ceremóniája.¹⁴⁰ Nagyobb települések esetén gyakori volt új egyházmegyék alapítása is.¹⁴¹ A korábban említett problémák ellenére ezeket Lisszabon és Silves elfoglalása után sem mulasztották el megtenni.

Mint említettük, Lisszabonba I. Alfonz és a püspöki kar az angolokkal együtt vonult be egy látványos menet keretében, a zászlókat kitűzték a város legmagasabb tornyára, majd a bragai érsek vezetésével *Te Deumot* és *Asperges met* miséztek, végül a király gyalog bejárta a falakat, mintegy teljesen uralma alá hajtva a várost.¹⁴² Mivel a város püspöke a fosztogatások áldozata lett, megválasztottak egy keresztes papot, Hastings-i Gilbertet Lisszabon püspökévé, amelyhez a király, az érsek, a püspökök és a laikusok is hozzájárultak, sőt a mozarabok is felesküdték neki. November 1-jén immár ő is részt vett a mecset megtisztításában.¹⁴³ Raol nem fűz indoklást ahhoz, miért egy keresztest választottak a portugáliai város püspökévé, ám Gilbert további pályája sejtetni enged, I. Alfonz azt remélte tőle, sikerül újabb Portugáliába irányuló keresztes expedíciókat szerveznie.¹⁴⁴ Az angol származású püspök megválasztása újabb érv lehet amellet, hogy a szigetországiak részéről a fosztogatás valóban elmaradt. Ezzel nem merült ki az új egyházak alapításának sora: a *De expugnatione Lyxbonensi* az ostrom során említi, hogy a keresztesek két temetőt hoztak létre halottjaik eltemetésére, keleten a flamandok és kölniek, nyugaton az anglo-normannok, melyek helyén a Szent Vince apátság alapítólevele alapján monostorok jöttek létre: keleten a Szent Vince, nyugaton a Szűz Mária.¹⁴⁵

¹⁴⁰ O'CALLAGHAN 2003, 190–205.

¹⁴¹ LOMAX 1978, 98.

¹⁴² DEL 174–175.

¹⁴³ DEL 178–181.

¹⁴⁴ Hastings-i Gilbert rövidesen keresztes hadjáratot hirdetett Angliában Lisszabon helyzetének stabilizálására, melyet az 1150-es években további expanzió követett: Alcácer do Sal, Évora és Beja elfoglalásával a portugálok már Algarve-t fenyegették (BISHKO 1975, 413.). 1166-ban hunyt el (DEL 178. 5. lábjegyzet).

¹⁴⁵ DEL 132–133.; INDICULUM FUNDATIONIS... 4.

Az események Silves esetében gyakorlatilag ugyanígy játszódtak le. A különbséget az jelenti, hogy — talán mert a keresztesek között kevés volt az igazán tekintélyes férfi — nem választották, hanem a portugál királyi erők parancsnoka kijelölte a város új püspökét, a flamand Miklóst.¹⁴⁶ A Gilbertnél említett szempontokon túl talán az is közrejátszott Miklós kinevezésében, hogy a legproblémásabbnak tűnő flamandokat lecsillapítsák. A mecset megtisztítása sem maradt el, ezúttal helyén Szűz Mária nevére katedrálist szenteltek.¹⁴⁷

*

Elemzésünk végére érve röviden említést kell tennünk arról, mi történt Lisszabon és Silves elfoglalóival a későbbiekben. Mindkét csoport folytatta az útját a Szentföldre, igaz néhányan letelepedtek Portugáliában. Kurthnak sikerült Gilbert püspök 1159-ben kelt adománylevele alapján néhány személyt azonosítania, akik minden bizonnyal a második keresztes hadjárat révén jutottak el az Ibériai-félszigetre.¹⁴⁸ Silves esetében maga a *Narratio* említi, hogy maradtak flamandok püspökükkel.¹⁴⁹ Akik az út folytatása mellett döntöttek, 1148 februárjában hagyták el Lisszabont, még ebben a hónapban elfoglalták Farót, majd a társaság kettévált: néhányan maradtak a félszigeten és részt vettek Tortosa ostromában (1148. július – december), a többség viszont ez év késő tavaszán elég gyorsan megérkezett a Szentföldre.¹⁵⁰ Silves alól szeptember 20-án indultak el a brémaiak, és bár elhatározták Cádiz és Tarifa kifosztását, végül különböző okok miatt október közepén további harcok nélkül érkeztek meg Marseille-be,¹⁵¹ ahonnan 1190-ben folytatták útjukat és április–július között érkeztek meg a Szentföldre.¹⁵²

8. Összefoglalás

Dolgozatunkban arra vállalkoztunk, hogy az együttműködések és konfrontációk vizsgálatával bemutassuk egy szeletét a Lisszabont és Silvest visszafoglaló keresztes expedíciók tetteinek. Az összehasonlító elemzés mint műfaj választása indokoltnak bizonyult, hiszen számos különbséget és hasonlóságot sikerült feltárnunk.

¹⁴⁶ NARRATIO 633. A forrás ezúttal sem említ nevet, Friedrich Kurth okleveles adatok alapján azonosította a püspököt Miklóssal (KURTH 1911, 204.).

¹⁴⁷ DICETÓI RADULFUS 66.

¹⁴⁸ Gualterius Flandrensis, Galterius Hastingiensis, Joselinus de Baius, Hua de Silesia, Alfredus de Caranton és Dominicus Feriol (KURTH 1911, 246.).

¹⁴⁹ NARRATIO 633. Cushing szerint a portugál királyok szerettek flamandokat és burgundiaiakat letelepíteni újonnan szerzett területeikre (CUSHING 2013, 102. 83. lábjegyzet).

¹⁵⁰ CONSTABLE 1953, 525–526.

¹⁵¹ NARRATIO 635–642. További elemzést igényelne, így csak felhívjuk rá a figyelmet, hogy míg Lisszabon elfoglalói — a második keresztes hadjárat tengeri főerege — szemlátomást igyekeztek elérni végcéljukat, addig az 1189-ben induló kalandorok ráérték volna fosztogatni annak ellenére, hogy korábban I. Sancho a késlekedésüket kompenzálандó ajánlotta fel az említett tizedjövedelmet (NARRATIO 632).

¹⁵² CUSHING 2013, civ.

Alapvető, az eseményeket mindvégig meghatározó eltérésnek bizonyult a két hadjárat résztvevőinek különböző társadalmi összetétele. Míg Lisszabont a második keresztes hadjárat arisztokrácia és nemesség vezette tengeri főserége foglalta el, addig Silvest városi kalandorok egy kisebb csoportja. Mindez nyilvánvalóan megjelenik az 1147-es sereg szervezettségében és a nagyobb fegyelemben. Hasonló módon részben ezzel indokolható I. Alfonz lépése, amikor a keresztesekkel kötött megállapodás szövegét oklevélben rögzítette, ráadásul különböző gazdasági kiváltságokat juttatott nekik Portugália területén. Egyértelmű, hogy ezzel igazán csak a vagyonos társadalmi rétegek tudtak volna élni, és oklevélre is inkább nekik volt szükségük. Ugyanezt az eltérést mutatják az ostromot követő események is: bár mindkét város bevételét komoly feszültséggel járó fosztogatás követte, Lisszabon esetében a vezetőknek sikerült normalizálni a portugálokkal való viszonyt, míg Silves alól inkább eloldalogtak a keresztesek.

Más jellegű eltérésre derített fényt munkánk 4. fejezete, melyben a keresztesek csatlakozását vizsgáltuk. A két esemény eltérő feldolgozottságára már korábban utaltunk, ez a fejezet pedig mindezt látványosan be is bizonyította: míg Lisszabon esetében jeles történészprofesszorok számos publikációt szenteltek a problémának, addig Silves kapcsán kizárólag a forrásokra támaszkodhattunk elemzésünkör.

Vizsgálatunk természetesen hasonlóságokat is kimutatott, melyek néhány esetben egészen konkrétak, mintakövetők. A két esemény hátterének nyilvánvaló párhuzamán kívül itt kell szólnunk a keresztes–portugál megegyezések mikéntjéről és a fosztogatásokról, mely a keresztesek általános érdeke volt. A szemtanú szerzők hasonló hozzáállását bizonyítja a más származásúakkal szemben tanúsított magatartás az ostrom tárgyalásakor, mikor is igyekeztek saját csoportjuk tetteit kiemelni a többi keresztesével szemben, a korrektség határain belül maradva. Ugyancsak hasonlóságokra bukkanunk a győzelmet követő egyházi intézkedésekben: I. Sancho a megegyezésekhez hasonlóan követi apja mintáját az újonnan elfoglalt város számára választott vagy kijelölt keresztes püspököt illetően, melynek okaira korábban fényt derítettünk.

Természetesen a Lisszabont és Silvest visszafoglaló keresztes expedíciók összehasonlító elemzése nem merül ki a jelen dolgozatban tárgyaltakban. Terveink szerint fel kívánjuk dolgozni a keresztesek tengeri útjának egyes aspektusait, kitérve a tájékozódás- és hajótípusbeli fejlődésre, az Oviedóban és Compostelában tett zarándoklatok értelmezése sem maradhat el, ahogy magának az ostromnak a katonai oldalát is vizsgálni fogjuk. Ezekre azonban jelen dolgozat terjedelmi korlátja nem adott lehetőséget.

Irodalomjegyzék

Források

1. An Account of the Seaborn Journey of the Pilgrims Heading to Jerusalem Who Captured Silves in 1189. In: The Crusade of Frederick Barbarossa. The History of the Expedition of the Emperor Frederick and Related Texts. Ed. Loud, G. A. Aldershot, 2010. 193–208.
2. Annales Magdeburgenses a. 1–1188, 1453–1460. In: Monumenta Germaniae Historica. Scriptores Tomus XVI. Ed. Pertz, G. H. Hannover, 1858. 105–196.
3. Annales Sancti Disibodi. Ed. WAITZ, G. In: Monumenta Germaniae Historica. Scriptores Tomus XVII. Ed. Pertz, G. H. Hannover, 1861. 4–30.
4. Chronica Gothorum. In: Portugaliae Monumenta Historica. Scriptores I. Ed. Herculano, A. Lisszabon, 1861. 8–17.
5. Chronica Magistri Rogeri de Houedene. Ed. Stubbs, W. London, 1868–1871. Rolls Series 51.
6. Chronica Regia Coloniensis. Ed. Waitz, G. Hannover, 1880. MGH.
7. Chronicle of the Third Crusade. A Translation of the Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi. Ed. Nicholson, H. J. Aldershot, 1997.
8. Chronicles and Memorials of the Reign of Richard I. Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi; auctore, ut videtur, Ricardo, Canonico Sanctae Trinitatis Londoniensis. Ed. Stubbs, W. London, 1864–1865. Rolls Series 38.
9. Chronicon Conimbricense. In: Portugaliae Monumenta Historica. Scriptores I. Ed. Herculano, A. Lisszabon, 1861. 2–5.
10. De Expugnatione Lyxbonensi. The Conquest of Lisbon. Ed. David, Ch. W. New York, 1936.
11. Epistola Arnulfi. In: Recueil des historiens des Gaules et de la France. Tome Quatorzième. Ed. Brial, M. J. J. Párizs, 1877. 325–327.
12. Epistola Winandi. In: Edgington, S. B.: The Lisbon Letter of the Second Crusade. Historical Research 69. (1996) 336–339.
13. Gesta Regis Henrici Secundi Benedicti Abbatis. The Chronicle of the Reigns of Henry II. and Richard I. A. D. 1169–1192; known commonly under the name of Benedict of Peterborough. Ed. Stubbs, W. London, 1867. Rolls Series 49.
14. Helmoldi Presbyteri Bozoviensis Cronica Slavorum. Ed. Lappenberg, I. M., Schmeidler, B. Hannover–Lipce, 1909. MGH.

15. Helmod's Chronik der Slaven. Hrsg. Laurent, J. C. M. Lipcse, 1888.
16. Henrici Archidiaconi Huntendunensis Historia Anglorum. The History of the English by Henry, Archdeacon of Huntingdon, from A. C. 55 to A. D. 1154 in Eight Books. Ed. Arnold, Th. London, 1879. Rolls Series 74.
17. Indiculum Foundationis Monasterii S. Vincentii. In: Portugaliae Monumenta Historica. Scriptores I. Ed. Herculano, A. Lissabon, 1861. 91–93.
18. Narratio de Itinere Navali Peregrinorum Hierosolymam Tendentium et Silviam Capientium, A. D. 1189. Ed. David, Ch. W. Proceedings of the American Philosophical Society 81. (1939) 591–676.
19. Narratio Itineris Navalis ad Terram Sanctam. In: Quellen zur Geschichte des Kreuzzuges Kaiser Friedrichs I. Hrsg. Chroust, A. Berlin, 1928. MGH.
20. Quantum praedecessores. In: The Crusades. Idea and Reality, 1095–1274. Ed. Riley-Smith L., Riley-Smith J. London, 1981. 57–59.
21. Radulfi de Diceto Decani Londoniensis Opera Historica. The Historical Works of Master Ralph de Diceto, Dean of London. Ed. Stubbs, W. London, 1876. Rolls Series 68.
22. Roberti Canonici S. Mariani Autissiodorensis Chronicon. Ed. Holder-Egger, O. In: Monumenta Germaniae Historica. Scriptores Tomus XXVI. Ed. Pertz, G. H. Hannover, 1882. 219–287.
23. The Lisbon Letter. Ford.: Edgington, S. B. In: Uő.: Albert of Aachen, St Bernard and the Second Crusade. In: The Second Crusade. Scope and Consequences. Ed. Phillips, J., Hoch, M. Manchester–New York, 2001. 61–70.

Szakirodalom

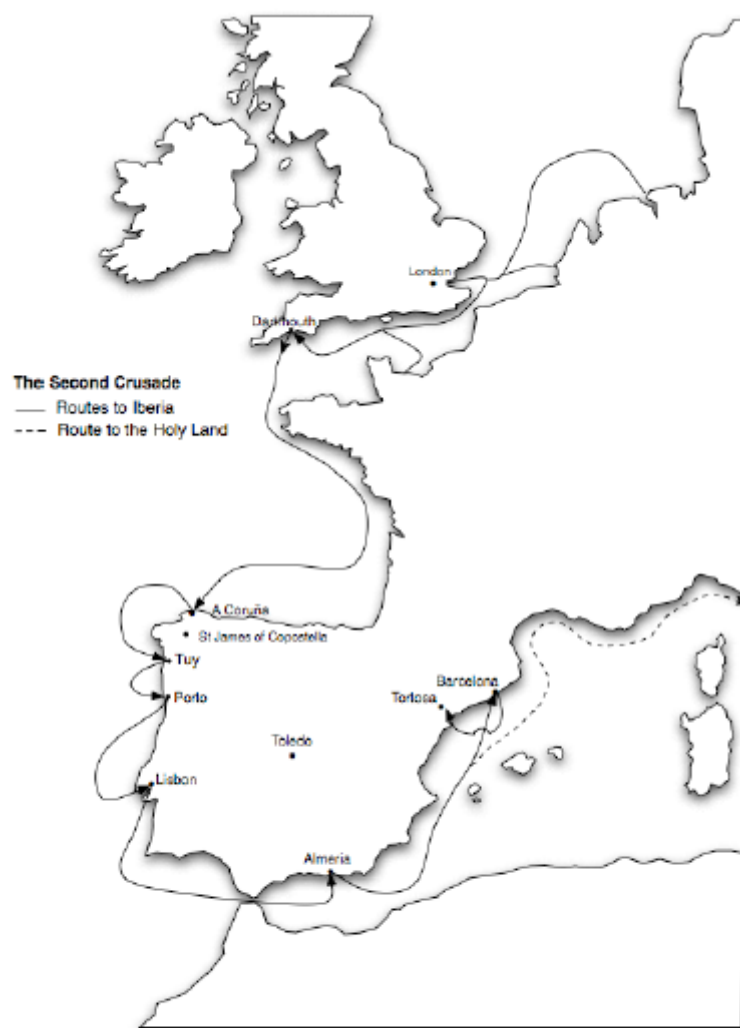
24. BENNETT, M.: Military aspects of the conquest of Lisbon, 1147. In: The Second Crusade. Scope and Consequences. Ed. Phillips, J., Hoch, M. Manchester–New York, 2001. 71–89.
25. BISHKO, Ch. J.: The Spanish and Portuguese Reconquest, 1095–1492. In: A History of the Crusades. Vol. III. The Fourteenth and Fifteenth Centuries. Ed. Hazard, H. W. Madison (Wis.), 1975. 396–456.
26. BRADBURY, J.: The Medieval Siege. Woodbridge, 1994.

27. CARTELLIERI, A.: Landgraf Ludwig III. von Thüringen und der dritte Kreuzzug. *Zeitschrift des Vereins für Thüringische Geschichte und Altertumskunde*. 42. (1940) 42–64.
28. CONSTABLE, G.: A further note on the conquest of Lisbon in 1147. In: *The Experience of Crusading*. Vol. I. Western Approaches. Ed. Bull, M., Housley, N. Cambridge, 2003. 39–44.
29. CONSTABLE, G.: The Second Crusade as seen by contemporaries. *Traditio* 9. (1953) 213–279.
30. CONTAMINE, Ph. *War in the Middle Ages*. Oxford, 1986.
31. CUSHING D.: New Information about Cogs and Medieval Naval Logistics from an Eyewitness Crusade Chronicle, *De itinere Navali*. *Avista Forum Journal* 20. (2010) 24–34.
32. CUSHING, D.: A German Third Crusader's Chronicle of his Voyage and the Siege of Almohad Silves, 1189 AD/ Muwahid Xelb, 585 AH: *De Itinere Navali*. Tucson (Az.) 2013.
33. CUSHING, D.: *Crusades in the Water: A New (Integrated) View*. Presented to the Society for Military History, 2011 Meeting. <http://independent.academia.edu/DanaCushing/Papers/7775345> (2014.03.08.) 1–20.
34. CUSHING, D.: The Qadi of Xelb in the Third Crusade (Silves, 1189). Presented to the Society for Military History, 2010 Meeting. <http://independent.academia.edu/DanaCushing/Papers/800937> (2014.03.08.) Számozatlan.
35. CUSHING, D.: *Water & Empire in Medieval Iberia: The Muwahid Loss of Xelb in 585 AH*. Leeds, 2014 – Wed. 9. July, Session 1026. <http://www.academia.edu/7604856> (2014.07.13.) Számozatlan.
36. EDGINGTON, S. B.: The Lisbon Letter of the Second Crusade. *Historical Research* 69. (1996) 328–339.
37. ERDMANN, C.: Der Kreuzzugsgedanke in Portugal. *Historische Zeitschrift* 141. (1930) 23–53.
38. FOREY, A.: The Military Orders and the Spanish Reconquest in the Twelfth and Thirteenth Centuries. In: *Uő.: Military Orders and Crusades*. Aldershot, 1994. V/197–234.
39. FOREY, A.: *The Military Orders. From the Twelfth to the Early Fourteenth Century*. Toronto–Buffalo, 1992.

40. FOREY, A.: The Second Crusade: scope and objective. *Durham University Journal* 86. (1994) 165–175.
41. FOREY, A.: The Siege of Lisbon and the Second Crusade. *Portuguese Studies* 20. (2004) 1–19.
42. FRANCE, J.: A korai kereszties hadjáratok. In: Magyarország és a kereszties háborúk. Lovagrendek és emlékeik. Szerk.: Laszlovszky J., Majorossy J., Zsengellér J. Máriabesnyő–Gödöllő, 2006. 59–74.
43. FRANCE, J.: The Crusades and the Expansion of Catholic Christendom, 1050–1714. London–New York, 2005.
44. HUICI MIRANDA, A.: Las Campanas de Yaqub al-Mansur em 1190 y 1191. *Anais de Academia Portuguesa da História* 2. (1954) 53–74.
45. HUNYADI Zs.: A kereszties háborúk világa. Debrecen, 2011.
46. HUTCHINSON, G.: Medieval Ships and Shipping. London, 1994.
47. KAUFMANN, J. E. — KAUFMANN, H. W.: Középkori várak. Bp., 2004.
48. KURTH, F.: Der Anteil Niederdeutscher Kreuzfahrer an den Kämpfen der Portugiesen gegen die Mauren. In: Institut für Österreichische Geschichtsforschung, Mitteilungen, Ergänzungsband VIII. Innsbruck, 1909. 131–252.
49. LAY, S.: The Reconquest as Crusade in the Anonymous De expugnatione Lyxbonensi. *Al-Masaq: Journal of the Medieval Mediterranean* 14. (2002) 123–130.
50. LEWIS, A. R. — RUNYAN, T. J.: European Naval and Maritime History, 300–1500. Bloomington, 1985.
51. LIVERMORE, H.: The „Conquest of Lisbon” and its Author. *Portuguese Studies* 6. (1990) 1–16.
52. LOMAX, D. W.: The Reconquest of Spain. London–New York, 1978.
53. LOURINHO, I.: 1147: uma conjuntura visita a partir das fontes muculmanas. Lisboa, 2010.
54. O’CALLAGHAN: A History of Medieval Spain. Cornell, 1975.
55. O’CALLAGHAN, J.: Reconquest and Crusade in Medieval Spain. Philadelphia (Penn.), 2003.
56. OHLER, N.: The Medieval Traveller. Woodbridge, 1989.
57. DE OLIVEIRA MARQUES, A. H.: Geschichte Portugals und des portugalischen Weltreichs. Stuttgart, 2001.

58. PHILLIPS, J.: Foreword. *De expugnatione Lyxbonensi* — The Conquest of Lisbon. In: *De expugnatione Lyxbonensi. The Conquest of Lisbon*. Ed. David, Ch. W. With a foreword and bibliography by Philips, J. New York, 2001. xi–xxxiii.
59. PHILLIPS, J.: Ideas of Crusade and Holy War in *De expugnatione Lyxbonensi* (The Conquest of Lisbon). In: *The Holy Land, Holy Lands, and Christian History*. Ed. Swanson, R. N. Woodbridge, 2000. 123–141.
60. PHILLIPS, J.: St Bernard of Clairvaux, The Low Countries and the Lisbon Letter of the Second Crusade. *Journal of Ecclesiastical History* 48. (1997) 485–497.
61. PHILLIPS, J.: *The Second Crusade. Extending the Frontiers of Christendom*. New Haven–London, 2007.
62. POWERS, J. F.: Life on Cutting Edge: The Besieged Town on the Luso-Hispanic Frontier in the Twelfth Century. In: *The Medieval City Under Siege*. Ed. Ivy, A., Wolfe, M. Woodbridge, 1999.
63. PRUTZ, H.: *Die Geistlichen Ritterorden*. Berlin, 1908.
64. ROGERS, R.: *Latin Siege Warfare in the Twelfth Century*. Oxford, 1997.
65. ROUND, J. H.: *The Commune of London and Other Studies*. Westminster, 1899.
66. RUNCIMAN, S.: *A keresztes hadjáratok története*. Bp., 2002.
67. DE SOUSA PEREIRA, A.: Realidades e ideologia na conquista de Silves em 1189. In: *Poder e Sociedade. Actas das Jornadas Interdisciplinares*. Vol. 1. Ed. Tavares, M. J. P. F. Lisboa, 1998. 229–243.
68. TYERMAN, Ch.: *England and the Crusades 1095–1588*. Chicago, 1988.
69. TYERMAN, Ch.: *God's War. A New History of Crusades*. Cambridge (Mass.), 2006.
70. UNGER, R.: The Northern Crusaders: the logistics of English and other Northern Crusader fleets. In: *Logistics of Warfare in the Age of Crusades*. Ed. Pryor, J. H. Aldershot, 2006. 251–273.
71. VILLEGAS–ARISTIZÁBAL, L.: Norman and Anglo-Norman Participation in the Iberian Reconquista c. 1018–1248. Phd-disszertáció, 2007.
http://etheses.nottingham.ac.uk/283/2/Norman_and_AngloNorman.pdf (2013.07.06.)

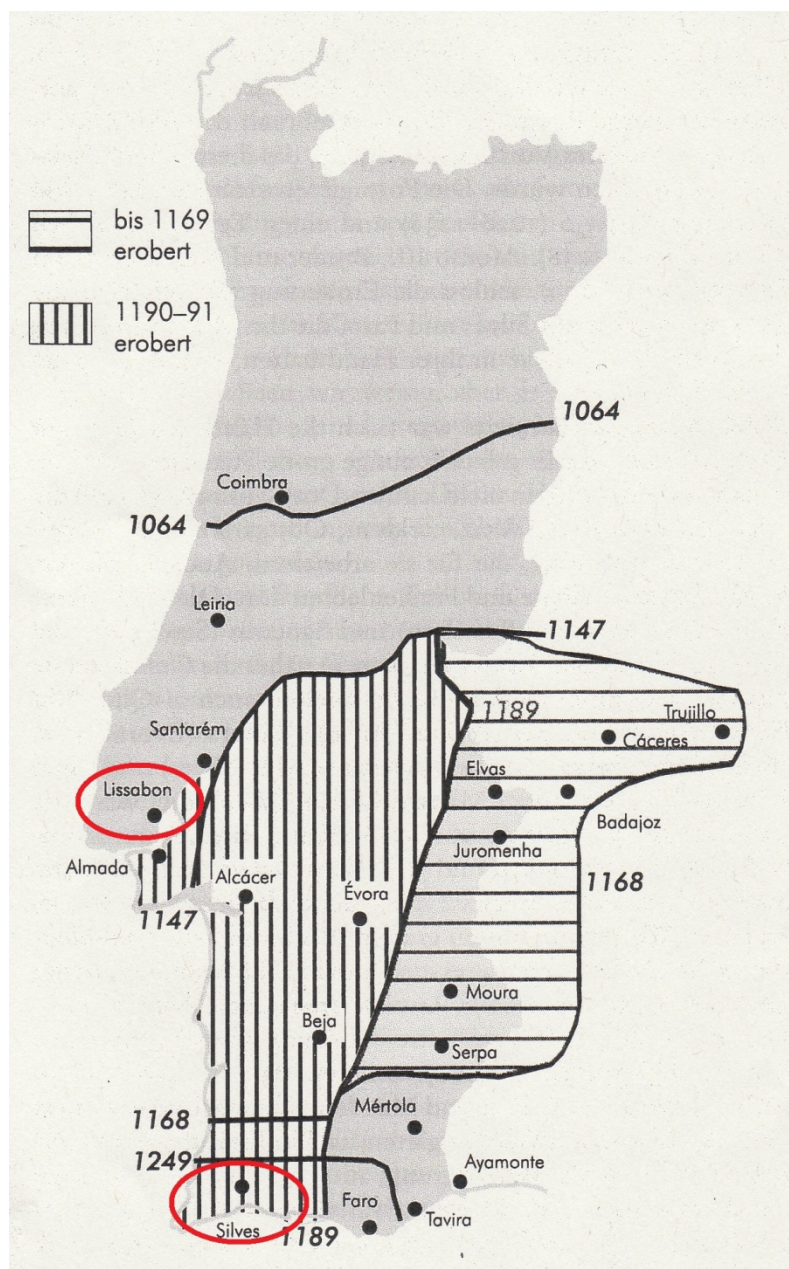
Mellékletek

Map of sea routes of the Second Crusade (Map 1).

1. ábra: a második keresztes hadjárat tengeri útvonalai

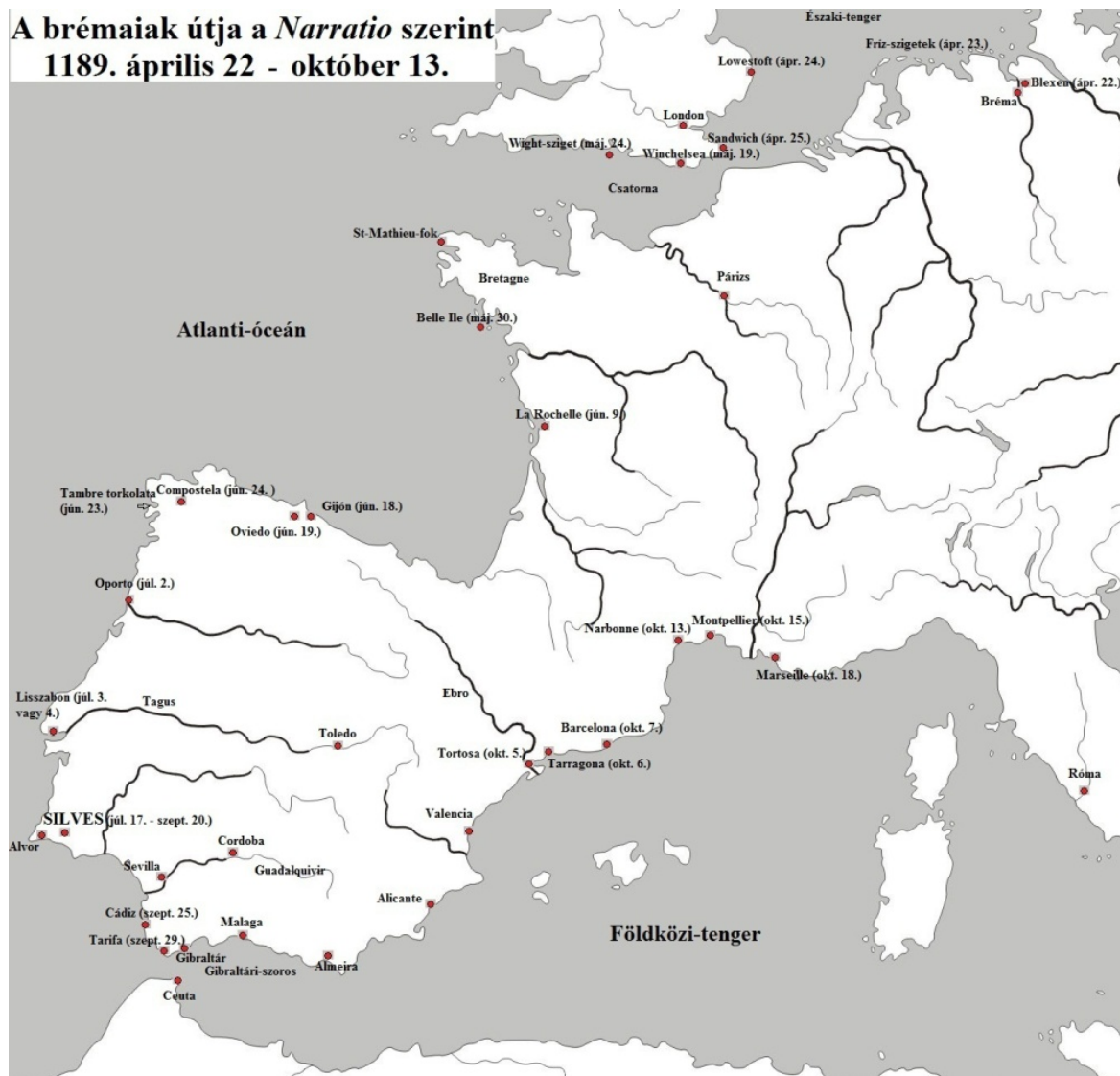
(Forrás: VILLEGAS-ARISTIZÁBAL 2007, 325.)

2. ábra: a portugál reconquista a 12. században

(Forrás: OLIVEIRA MARQUES 2001, 39.)

**A brémaiak útja a *Narratio* szerint
1189. április 22 - október 13.**

3. ábra: a brémaiak útja a *Narratio* szerint

(Forrás: saját készítésű térkép)